

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The church seen from the south.*

GESTELEV KIRKE

SALLINGE HERRED

Landsbyen er tidligst omtalt 1386, da nogle gårde blev tilskødet Margrethe I.[1] Kirken omtales først i forbindelse med opkrævningen af landehjælpsskatten 1524-26; den bidrog med 10 mark ligesom de omliggende kirker (jf. s. 3549).[2]

Kirken var tæt knyttet til sognets hovedgård Nordskov. Blandt ejerne markerede sig særligt Gabriel Knudsen Akeleye (†1608) og hustru Helvad Sparre (†1611), der allerede 1580 boede på Nordskov.[3] Parret udsmykkede et vindue med glasmalerier og bekostede opsætningen af en lektorieprædikestol, men fratog tilsyneladende kirken en klokke (jf. s. 3666). Muligvis indrettede de også en muret begravelse i koret. Nævnes må desuden Peder Brockenhuus (†1676) og Jytte Gyldenstierne (†1679), der skænkede altersølv og tekstiler. 1696 fik Frederik Gjedde *patronatsret* til kirken,[4] der fulgte Nordskov, til den 1947 overgik til *selveje*.[5]

1555 blev Gestelev *anneks* til Sønder Højrup (Vindinge Hrd.),[6] men sognene synes allerede forinden at have haft samme præst.[7] Præstegården lå i hovedsognet. 1846 blev Gestelev anneks til Herringe (s. 3550).

Sognehistorie m.m. 1646 rømte den tidligere kirkeværge Mads Knudsen af gården og efterlod sig en gæld på 53 mark 3½ skilling til kirken.[8]

Fund. I forbindelse med gulvafgravning 1957 fandt man ved harpning seks mønter, hvoraf de ældste var to mecklenburgske hulpenninge og en Erik af Pommern-hulpenning. Mønterne blev indleveret til Nationalmuseet 1960.[9]

Sagn. Alterkalken skal komme fra Store-høj i Findinge i Espe Sogn. En mand red med den fra bjergfolkene, og en af dem kom så nær, at han rev hestens ene bagsko af. Manden smed bægeret ind på kirkegården, så bjergfolkene ikke kunne få det.[10]

Et liglam viste sig i byen, når nogen skulle dø.[11] En aften så børnene, der legede på kirkegården, en gloende hund med lang rød tunge, der stod ved kirkens sydøsthjørne. De flygtede ud ad den smalle kirkelåge; en dreng, der kom til at røre hunden, blev forrykt.[12]

Fig. 2. Kirken og kirkegården set fra syd. Sylvest Jensen Luftfoto 1939. I KB. – *The church and the churchyard seen from the south*.

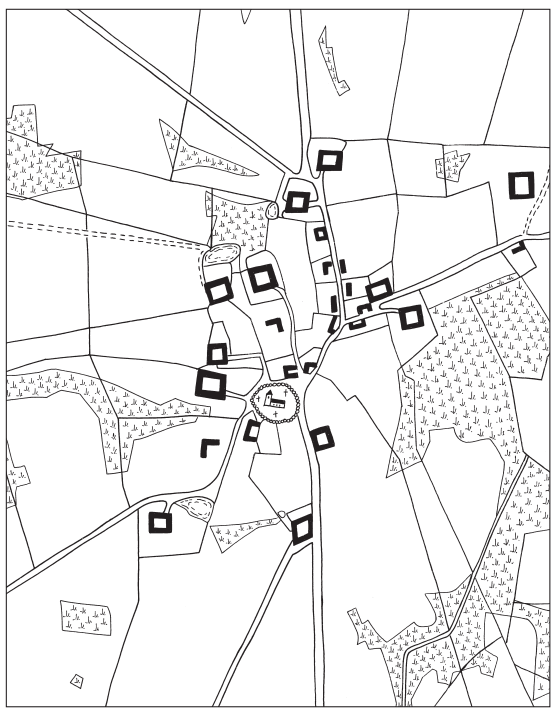

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af H. Madsen 1811. Tegnet af Freerk Oldenburger 2022. – *Cadastral map.*

Vest for Ringe ligger Gestelev med kirken placeret midt i landsbyen. Det langstrakte sogn strækker sig nord og sydvest for byen. Landsbyen er ikke blevet væsentligt udvidet siden den første matrikulering (fig. 3), og kirken har beholdt sin centrale placering i byen lige nord for den øst-vest-løbende Gestelevvej fra anden halvdel af 1800-tallet.

Kirkegården er omtrent rektangulær med afrundet hjørne mod nordvest og afskåret hjørne mod nordøst grundet den nu nedrevne købmandsgårds placering (jf. fig. 5). Ved matrikuleringen 1811 var kirkegården omtrent cirkulær (jf. fig. 3), og 1887 blev den udvidet mod syd med ca. 2.000 kvadratalen til sin nuværende form.[13]

1590 var kirkegården rummelig.[14] 1904 var den udvidede kirkegård 'tilstrækkelig', men den

skulle drænes, opfyldes og planeres.[15] 1956 blev kirkegården reguleret.[16] Tre år senere ønskedes flere nye gange og mere beplantning, så 1960 udførte man en omregulering.[17] Derefter var kirkegården 'smukt reguleret og beplantet'.[18]

Hegn. Kirkegården ligger en smule højere end det omliggende terræn, hvorfor den indviede jord er støttet af cementafdækkede kløvstensmure fra 1950.[19] 1982 blev den søndre del muligvis reetableret.[16] Oven for muren står en bøgehæk, som omkranser hele kirkegården.

†*Hegn*. 1590 var kirkegårdsmuren af kamp.[14] 1666 blev der betalt 5 mk. for at 'oplægge' den.[20] 1670-73 blev murene repareret og genopsat, da de var faldet ned.[21] Kirkegårdsudvidelsen 1887 blev indhegnet med et kampestensdige samme år.[15] 1907 blev det østlige dige rettet ud i flugt med udvidelsens hegn.[15] 1945 blev stendigets nordøsthjørne rettet op.[16]

Fire *indgange* fører ind på kirkegården. Ud for korgavlen findes en køreport med to granitpiller og to smedejernslåger med initialerne »HK« og årstallet »1846« for portens opførelse af kirkeejer Hans Kruuse (fig. 6); 1917 manglede den en pæl.[22] De tre øvrige indgange har alle en kort granittrappe, men er ellers forskellige. I det sydøstlige hjørne er en ganglåge fra o. 1979 af smedejern med hjerteformede udsmykninger,[23] i sydvest en lille åbning uden låge sandsynligvis fra 1990'erne (jf. ndf.) og mod vest findes en ganglåge sandsynligvis fra 1868 med to granitpiller, hvorpå der hænger to stakitlåger af smedejern (jf. fig. 82, jf. ndf.). I den nordre pille er der indhugget »JK« for kirkeejer Johannes Kruuse og i den søndre »68«.

†*Indgange*. 1671 var den ene låge faldet ned, og åbningen i diget var blevet lukket.[21] 1921 fandtes der en 'lille låge'.[16]

Fig. 4. Kirken og kirkegården set fra syd. Foto 1899. I kirkens arkiv. – *The church and churchyard seen from the south*.

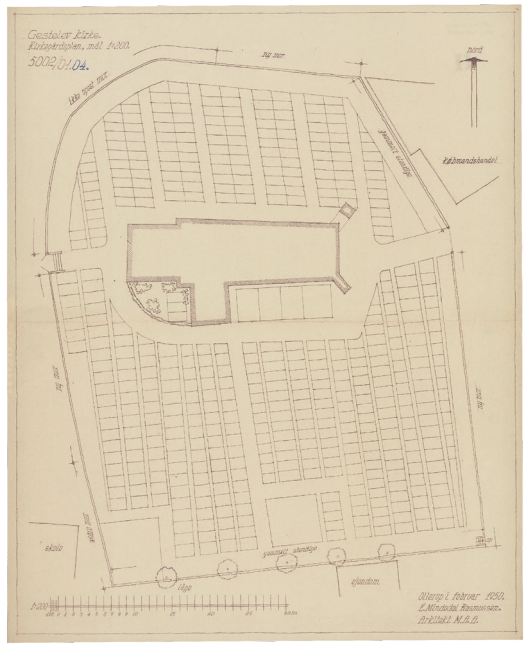

Fig. 5. Situationsplan. 1:1000. Målt og tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen 1950. I NM. – *Situation plan, 1950.*

Bygninger på kirkegården. I kirkegårdens sydvestlige hjørne står en *graverbygning* med redskabsrum, opført 1993 og udvidet 1998.[24] Bygningen er opført af brunmalet træ med hvide døre og vinduer og rødt vingetegltag.

†*Bygninger på og ved kirkegården*. 1590 var en *kirkelade* af bindingsværk 'skarn mellem stænger', dvs. tavlene var i dårlig stand;[14] 1598 var den sandsynligvis lejet ud formentlig til beboelse.[8] 1663 og 1667 gav laden en lejeindtægt på 3 mk.[25] 1982 benyttedes et baghus ved den gamle skole sydvest for kirkegården som *toiletbygning*.[16]

Beplantning. Langs kirkegårdens nordlige hæk står en række høje bøgetræer. To gange to mindre lindetræer flankerer henholdsvis den østlige og vestlige indgang til kirkegården.

†*Beplantning*. 1852 blev store asketræer på kirkegården fældet, og der blev udlagt græsplæner til dens forskønnelse.[26] O. 1920 blev kirkegården planeret, forskønnet og beplantet med træer og buske.[27] 1939 var den omgivet af en krans af træer (fig. 2), hvoraf fem kastanjetræer i det nordøstlige hjørne blev fældet 1948.[16] 1950 var træerne mod nord, øst og vest også blevet fældet,[28] og et par år efter ligeledes den søndre række træer.[29] I stedet blev der plantet hække og enkelte træer.[16] 1972 blev en række fyrretræer ved hovedindgangen fjernet.[16]

Fig. 6. Indgang til kirkegården, 1846, set fra øst (s. 3617). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Entrance to the churchyard, 1846, seen from the east.*

BYGNING

Kirken består af romansk skib, hvortil der har sluttet sig et formentlig smallere †kor i øst. I senmiddelalderen blev skibet overhvælvet med to ribbehvælv, og efterfølgende blev †koret erstattet af en østudvidelse, som gjorde kirken til et langhus. To ribbehvælv blev ligeledes sat op i udvidelsen. Mod syd tilkom et våbenhus, og mod vest blev der opført et tårn. I nyere tid er to støttepiller tilføjet langhusets østhjørner. 1667 gennemgik kirken en større istandsættelse. 1764 blev tårnet ombygget, og 1957-58 gennemgik bygningen en omfattende istandsættelse. Kirken er orienteret med en svag drejning af længdeaksen mod nordøst.

Grundplan. Af den romanske kirke er kun skibet bevaret på nær dets østgavl. Det er trapezformet og ca. 1 m smallere i øst end i vest. Mod øst fandtes sandsynligvis et smallere †kor, som forsvandt ved opførelsen af en senmiddelalderlig østudvidelse (s. 3621). Den romanske †triumfmur stod med al sandsynlighed, hvor de vestlige hvælvpiller til andet hvælvfag står i dag, da der her er afhugget murværk; muren var ca. 1 m tyk (jf. fig. 7).

Materiale og teknik. Skibet er opført med skråkantet *granitsokkel*[30] og mure i rå kampesten med hjørnekæder af granitkvadre, som er bevaret mod vest (jf. fig. 85 og 19). I øst kan kæderne være flyttet til østudvidelsens hjørner (s. 3621). †Koret kan have haft en sokkel af både skråkantede kvadre og kvadre med rille (fig. 85), da sådanne er genanvendt i østforlængelsen og tårnet.

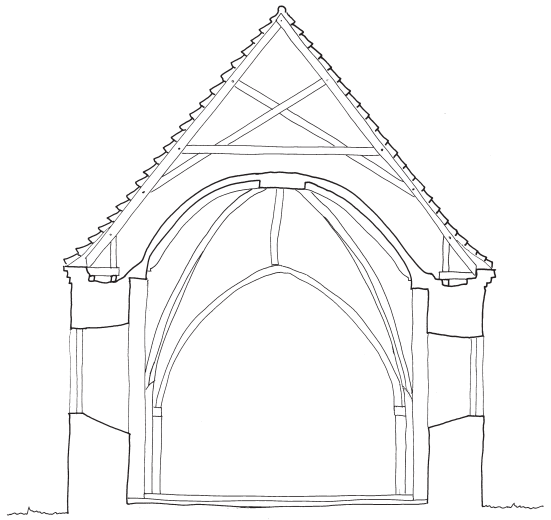

Fig. 8. Tværsnit. 1:150. Målt af Ejnar Mindedal Rasmussen 1950 og Axel Jacobsen 1957, suppleret og tegnet af Pia K. Lindholt 2022. – *Cross-section.*

Døre. Vestligt i skibets langmure er resterne af to romanske døre (fig. 11 og 15-16). Syddøren er omdannet i senmiddelalderen (s. 3623), men den østlige, smigede vange kan være den oprindelige. Norddørens kvadersatte vanger er synlige i facaden, men afslutningen er ødelagt af senere vinduer (s. 3635).

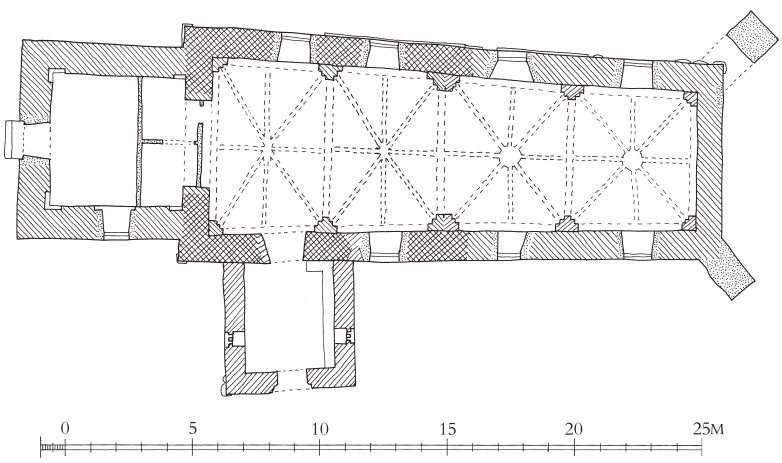

Fig. 7. Grundplan. 1:300. Målt af Ejnar Mindedal Rasmussen 1950 og Axel Jacobsen 1957, suppleret og tegnet af Pia K. Lindholt 2022. Signaturforklaring s. 9. – *Ground plan. Key on p. 17.*

Vinduer. På sydsiden af skibet er et tilmuret, rundbuet vindue synligt (fig. 9, ca. 60×130 cm).[31] Muligvis var stikket sat om i teglsten og kraftigt pudset, og tilmuringen er i røde munkesten (jf. fig. 84).

Skibets *indre* var formentlig dækket af et fladt †træloft inden overhvælvingen i senmiddelalderen (s. 3621). Begge de romanske †*taggavle* forsvandt også i senmiddelalderen, henholdsvis ved udvidelsen mod øst og ved tårnets opførelse (s. 3621 og 3625).

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. I senmiddelalderen blev kirken ombygget og udvidet flere gange. I skibet blev der opsat to hvælv, hvorefter en østudvidelse erstattede det romanske †kor. Udvidelsen blev ligeledes overhvælvet med to hvælv. Et våbenhus blev opført ud for skibets syddør og mod vest et tårn.

Fig. 9. Tilmuret romansk vindue (s. 3620) og nyere vindue (s. 3635), hvorover fladbuet stik fra senmiddelalderligt †vindue (s. 3622). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Bricked-up Romanesque window and more recent window, above which a segmental arch from a Late Medieval †window.*

Fig. 10. Hvælv i skibets vestligste fag set mod vest (s. 3621). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Vault in the westernmost bay of the nave looking west.*

Hvælv i skib. Skibet blev overhvælvet med to ottedelte ribbehvælv, som står på dobbeltfalsede piller med to skifter høje, skråt forløbende kragbånd (jf. fig. 64).[32] De helstensdybe skjoldbuer og den ditto gjordbue er spidsbuede, og på dem hviler et udkraget løberskifte.[33] Ribberne er halvstensbrede, og kapperne er flade. Hvælvene er pudset på oversiden, så kappernes konstruktion ikke er synlig. På det østlige hvælv fandtes †kalkmalerier (jf. s. 3639).

Østudvidelse med hvælv. Efter skibets overhvælving blev det romanske †kor og †triumfmuren revet ned, og en ca. 10 m lang østudvidelse på to fag blev opført (fig. 14). Heraf udgør koret det østlige fag. Udvidelsen er jævnbred med skibet i vest, men snævrer ca. 0,8 m ind i øst, hvorved

Fig. 11. Den romanske norddør set fra nord (s. 3619). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The Romanesque north door seen from the north.*

Fig. 12. Hvælv i koret set mod øst (s. 3622). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Vault in the chancel looking east.*

skibets trapezform blev videreført. Østudvidelsen er primært opført af kampesten, men flere granitkvadre, både sokkelsten, murkvadre og hjørnekæder, fra det romanske †kor er genanvendt (jf. fig. 85). Østudvidelsen havde oprindeligt tre fladbuede †vinduer, henholdsvis et i hvert fag i syd og et i andet fag i nord, hvis binderstik er bevaret over de nuværende, nyere vinduer (s. 3635). Et tilsvarende †vindue blev indsat i sydsiden af langhusets tredje fag (jf. fig. 9).

Omtrent samtidig med opførelsen blev udvidelsen overhvælvet med to ottedelte *ribbehvælv* (fig. 12), som er stort set magen til skibets (s. 3621). De adskiller sig ved at være lavere med fladere kapper (jf. fig. 26c), og kragbåndene på de vestligste piller er tre skifter høje og placeret et skifte højere end skibets. Den vestlige hvælvkap-

Fig. 13. Hvælvpille mellem kirkens andet og tredje fag (s. 3622). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Vault pier between the second and third bay of the church.*

pe i det vestlige hvælv hviler på skibets østligste skjoldbue. Derudover mødes ribberne i cirkulære topskiver (fig. 12).[34] Østudvidelsens taggavl er muret af munkesten i facaden, mens bagmuren er af kampesten lagt i regelmæssige skifter (fig. 87). Gavltrekanten er nederst udsmykket med en båndblænding, herover syv højblændinger med fladbuede tvillingestik og profileret hængestav, hvoraf de to yderste blændinger er tilmurede, samt to korte savskifter øverst (fig. 14). Over båndblændingens søndre ende findes rester af to mulige savskifter, og over den næstyderste højblænding i nord er resterne af en rudeformet blænding; muligvis var der en lignende over den tilsvarende søndre højblænding. Øverst er der et lille udluftningshul. Gavltrekanten har oprindeligt haft †kamtakker, men de blev muligvis nedtaget i 1800-tallet.[35] Engelstoft mente, at gavltrekanten var opført samtidig med tårnet.[36]

Våbenhus. Ud for den romanske syddør blev et våbenhus opført i senmiddelalderen; døren blev formentlig udvidet og ombygget ved samme lejlighed, så den fik fladbuet, dobbeltfalset stik mod nord (fig. 15 og 17). Våbenhuset er i grundplanen rektangulært og står vinkelret på skibets sydmur. Materialet er kampesten, hvoraf de største blokke

Fig. 14. Koret set fra øst (s. 3621). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The chancel seen from the east.*

Fig. 15. Våbenhusets indre med senmiddelalderlig dørfløj set mod nord (s. 3623 og 3662). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Interior of the porch with Late Medieval door wing looking north.*

Fig. 16. Den romanske syddør med senmiddelalderlig dørfløj set mod syd (s. 3619 og 3662). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The Romanesque south door with a Late Medieval door wing looking south.*

er placeret nederst i murværket, samt røde munkesten i munkeskifte; sidstnævnte er benyttet til sydgavlen, vinduerne (jf. ndf.) og murkronen, mens de falsede gesimser er nyere. Den fladbuede dør i syd har falsede vanger og stik begge profileret med et affaset og et afrundet led. I øst- og vestmuren er der et lille falset og fladbuet vindue med muligvis nyere korsformet 'stavværk' (fig. 86). I våbenhusets indre er bevaret en muret *vægbænk* langs østvæggen (jf. fig. 15); en tilsvarende har formentlig været mod vest. Rummet er dækket af et nyere, fladt træloft. Gavlen er rigt udsmykket med bånd- og etagedelte blændinger (fig. 17). Over døren er der et savskifte fulgt af et bånd af kvadratiske blændingsfelter og derover endnu et savskifte, som afsluttes af en kvadratisk

blænding i hver ende. Herover følger to cirkelblændinger omkring to tvillingedelte højblændinger med profileret hængestav. Derover et dobbelt savskifte, som deles af en cirkelblænding flankeret af to trappeafsluttede højblændinger. Øverst et savskifte under et kors med to korsarme, hvor den øverste er længst. Gavltrekanten afsluttes af syv kamtakker, hvoraf de tre øverste er afdækket med munke-nonne-tagtegl. De fire nederste takker er ommuret og afdækket med vingetegl.

Et *tårn* ved skibets vestgavl må være opført i slutningen af 1400-tallet, idet tagværkets tømmer blev fældet o. 1483 (jf. s. 3635). Det er i tre stokværk, men skulle muligvis kun have været inddelt i to stokværk – et overhvælvet tårnrum og et klokkestokværk (jf. ndf.). Dets østmur hviler på skibets vestmur, hvor †gavltrekanten blev nedtaget. Tårnet er opført af både rå og kløvet kamp og munkesten i munkeskifte (fig. 88). Facadernes nederste knap 6 m er opført af store kampesten,

Fig. 17. Våbenhuset set fra syd (s. 3623). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The porch seen from the south.*

Fig. 18. Tårnets østlige gavltrekant set fra sydøst (s. 3625). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Eastern pediment in the tower seen from the south east.*

og i vestfacaden findes flere genanvendte granitkvadre, bl.a. sokkelsten, og vesthjørnerne er sat af hjørnekvadre (jf. fig. 82).[37] De øverste ca. 3,5 m af facaderne er mod syd af munkesten i munkeskifte og har flere omsatte partier, mens murværket mod vest og nord er ommuret (s. 3631). Bagmurene, som har to tilbagespring (jf. fig. 26c), er primært af kamp, dog er nordvæggens øverste ca. 6 m i munkesten.

I tårnrummets bagmure er der udsparet hvælvvederlag (fig. 23), som er opmuret af kamp og munkesten, men hvælvet blev aldrig opført.[38] Mod syd er et vindue fra 1885 (s. 3632), som erstattede et oprindeligt †vindue, som formentlig havde fladbuet stik (jf. fig. 23). Mellem tårnrummet og skibet er der en spidsbuet arkade muret med helstensskifte af munkesten. Arkaden blev tilmuret o. 1985, hvor tårnrummet blev inddelt i

†fyrrum, nu sakristi (s. 3634) mod øst og ligkapel mod vest (jf. s. 3633), med opgang fra sakristiet ad en trætrappe til mellemstokværket.

Adgangen til tårnets øvre stokværk har ændret sig flere gange gennem tiden. I mellemstokværket findes mod nord en *hejseluge* med falsede vanger, som er oprindelige, og et omsat, rundbuet stik med binderprydskifte muligvis fra 1764 (s. 3631). Åbningens højde er reduceret ved en nedre tilmuring, og den kan have været (†)*overdør* til en udvendig †*fritrappe*. Fra våbenhusets loft har der også været adgang ved en udsparet, omtrent s-formet trappe udhugget i den romanske mur (fig. 22). Vanger og trin er af munkesten, men med flere ommuringer i andre formater. En rem af træ ligger hen over et af trinene. Fra skibets

Fig. 19. Tårnet set fra nord (s. 3625). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The tower seen from the north.*

loft er der adgang til mellemstokværket ved en rundbuet dør med skråt forløb gennem østmuren (fig. 21). Dette er formentlig ikke den oprindelige senmiddelalderlige adgang, da døren i tårnets østmur er hugget ud. Frem til o. 1985 var der en †ligeløbstrappe i tårnrummet (jf. fig. 26b-c).

Klokkestokværket har i nord et stort *glamhul*, som sandsynligvis er ombygget 1764 (s. 3631). Det flankeres af to mindre huller fra samme ombygning; to lignende åbninger findes mod både syd og vest. Den østre gavltrekant er delt i to blændingsetager; på hver side af de nederste blændinger, mellem de to rækker og øverst findes dobbelte savskifter (fig. 18). Nederste etage har tre fladbuede blændinger med tvillingestik båret af en profileret konsol, mens den øverste har en rundbuet glug, som flankeres af to blændinger med tvillingetrappestik ligeledes båret af en konsol. Ved en afkortning af nord- og sydmurenes højde, sandsynligvis 1764 (s. 3631), blev også tårnets østre †kamtakker fjernet (jf. fig. 18) og vestre taggavl taget ned. Taglinjen er ommuret 1957-58 (s. 3633).

Antagelig 1581 blev et †korgitter samt en (†)lektorieprædikestol (jf. s. 3657-58) opsat ved hvælvpilleparret mellem kor og skib, hvorved en del af de østlige ribber i skibets første hvælvfag blev afhugget.

Fig. 20. Tårnet set fra syd (s. 3625). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The tower seen from the south.*

Fig. 21-22. 21. Dør mellem langhusets loft og tårnets mellemstokværk (s. 3628). 22. Trappe i skibets sydmur over våbenhusets loft set mod nord (s. 3627). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *21. Door between the loft of the nave and the intermediate floor of the tower. 22. Stairway in the south wall of the nave above the ceiling of the porch looking north.*

Fig. 23. Tårnrummets indre med hvælvvederlag set mod syd (s. 3626). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Interior of the tower with vault ledges looking south.*

Fig. 24. Kirken set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The church seen from the north east.*

Eftermiddelalderlige tilføjelser. Ved langhusets østhjørner står to kraftige *støttepiller* muret af mindre teglsten; pillernes øverste dele er ommuret af normalsten i krydsskifte. De er begge diagonalt placerede og var oprindeligt med sprængbuer, der dog kun er bevaret på den nordre pille (fig. 14).[39]

Under koret findes en svært tilgængelig (†) *krypt* (fig. 75). Den kan muligvis allerede være indrettet i anden halvdel af 1500-tallet (jf. s. 3669) og benævnes *den ahlefeldtske begravelse* i 1700-tallet.[40] Krypten er gentagne gange blevet påtruffet ved kirkens istandsættelser.[41] Adgangen til den rektangulære krypt, der omtrent strækker sig i hele korets længde, var gennem et rektangulært hul i skibets gulv lige foran trinene op til koret. En muret trappe ledte ned til en kurvehanksbuet, falset dør. Krypten overdækkes af et langsgående tøndehvælv. En kurvehanksbuet udluftningskanal findes i kryptens sydside; den er dækket udvendig af et træpanel, men var frem til 2014 tilmuret med tegl. Samme år var nedgangen til krypten lukket med kraftige planker, der formentlig var fra 1957-58.

†*Kapel i tårnet.* O. 1751/55 indrettedes der et kapel i tårnrummet til Peder Bernhard von Wolffrath (s. 3668). Rummet blev formentlig afskærmet med en †trævæg, hvori var to †dørfløje; væggen erstattedes 1957-58 af den nuværende murede skillevæg (s. 3633). O. 1862 blev der indsat et †vindue over dørene.[42]

†*Kapel i våbenhuset.* I første del af 1800-tallet blev våbenhuset indrettet til *det sehestedske kapel* (s. 3669).[36] Den romanske syddør blev tilmuret i flugt med skibets bagmur, og den stod som en fladbuet niche mod syd.[43] Adgangen til kirken blev i stedet gennem tårnrummet, som fungerede som våbenhus frem til 1957-58 (s. 3633), og en kurvehanksbuet dør blev indsat i vestgavlen (jf. fig. 82).

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1590 nævnes, at der var tre(!) hvælv i kirken. Tårnet var 'ondt', dvs. i dårlig stand, og havde fladt loft.[14] I 1610'erne blev kirken sandsynligvis

istandsat, da dens beholdning af byggematerialer år for år blev mindre.[8] 1610 var der 200 mursten, 200 tagsten, 34 hele og 20 halve lægter, 12 brædder samt kulekalk, som fandtes i kirken. Året efter var tagstenene, 11 hele lægter og kulekalken blevet brugt, og 1613 var der kun 20 lægter og 300 'gamle hulsten' tilbage (jf. s. 3637).[8] I 1620'erne indkøbtes igen træ, kalk, jern, søm og tagsten.[8] 1667 gennemgik kirken flere større istandsættelsesarbejder, hvor først tårnets tømmerværk blev repareret. Her er formentlig tale om det indvendige træværk, formentlig stokværksadskillelser og bindbjælker med murankre, idet der nævnes 'korsjern til ankre'. Muligvis blev også en del af tagværket istandsat, idet »Buxhoeder«, formentlig krydsbånd, skulle repareres.[44] Efterfølgende blev Jesper Murermester fra Faaborg hyret til at forbedre kirkens tag, oplægge og understryge tårnets tag og opmure kirkens kamme, 'tindinger', og reparere alt forsvarligt. En smed skulle desuden lave nye ankre. Kirken købte af Peder Brockenhuus 400 tagsten, kalk, brædder og lægter, som blev hentet ved Stige Strand og i Odense.[20]

1755 beskrives kirken som 'mådelig, men dog anseelig' og i rimelig god stand.[45] Tårnet blev sandsynligvis istandsat 1764, jf. murankre i vestgavlen (fig. 82). Nord- og sydmuren blev formentlig på dette tidspunkt reduceret i højden og fik nye, profilerede gesimser, mens den øvre del af facaderne og den vestre †gavltrekant blev ommuret i gule teglsten i et format mellem munkesten og normalsten lagt i krydsskifte.[46] Glamhullerne blev ommuret, så det store i nord fik fladbuet stik, og dets vanger blev muligvis forstærket; øvrige små huller fik rundbuede stik. I den vestre †gavltrekant var der en rundbuet åbning og fire bomhuller (jf. fig. 80). I gesimshøjde og langs taglinjerne fandtes et prydskifte. Kamtakkerne på østgavlen blev sandsynligvis fjernet på samme tidspunkt. 1774 nævnes, at kirken er i god stand.[47]

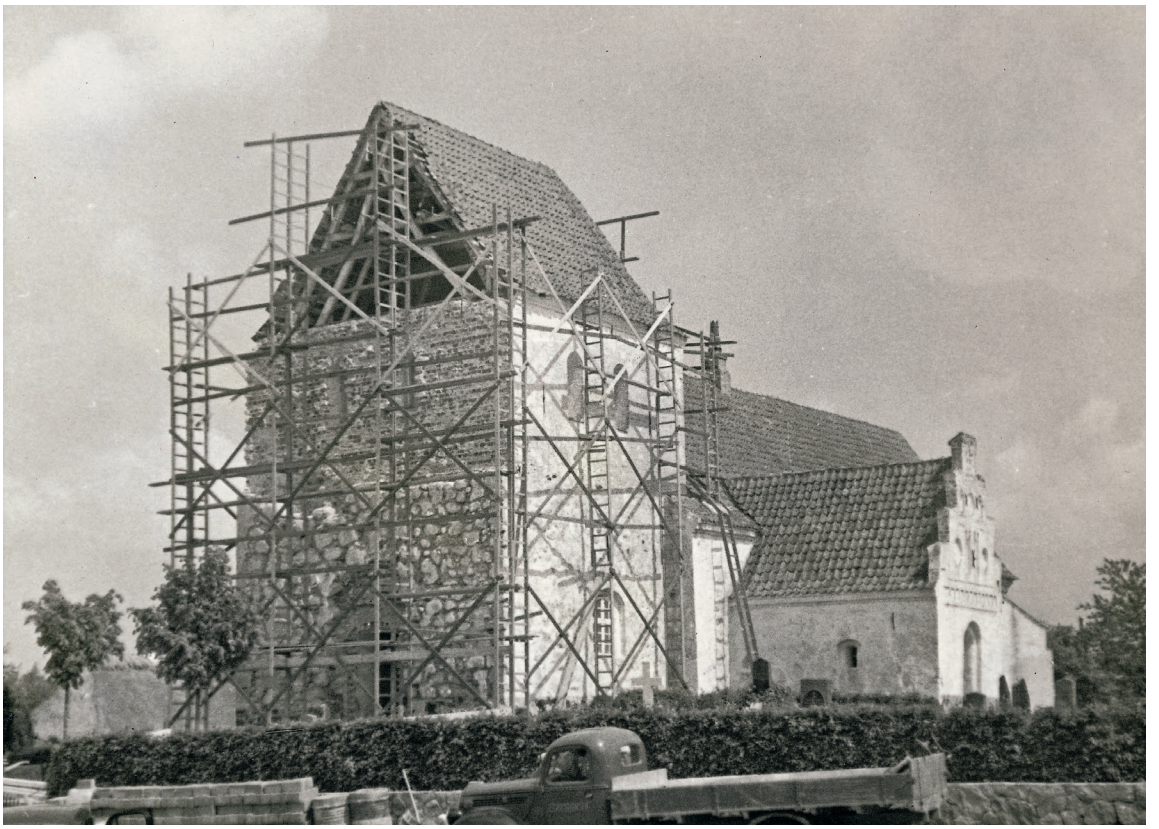

Fig. 25. Tårnet under istandsættelsen 1957-58 (s. 3633). Foto i kirkens arkiv. – *The tower during the repairs of 1957-58.*

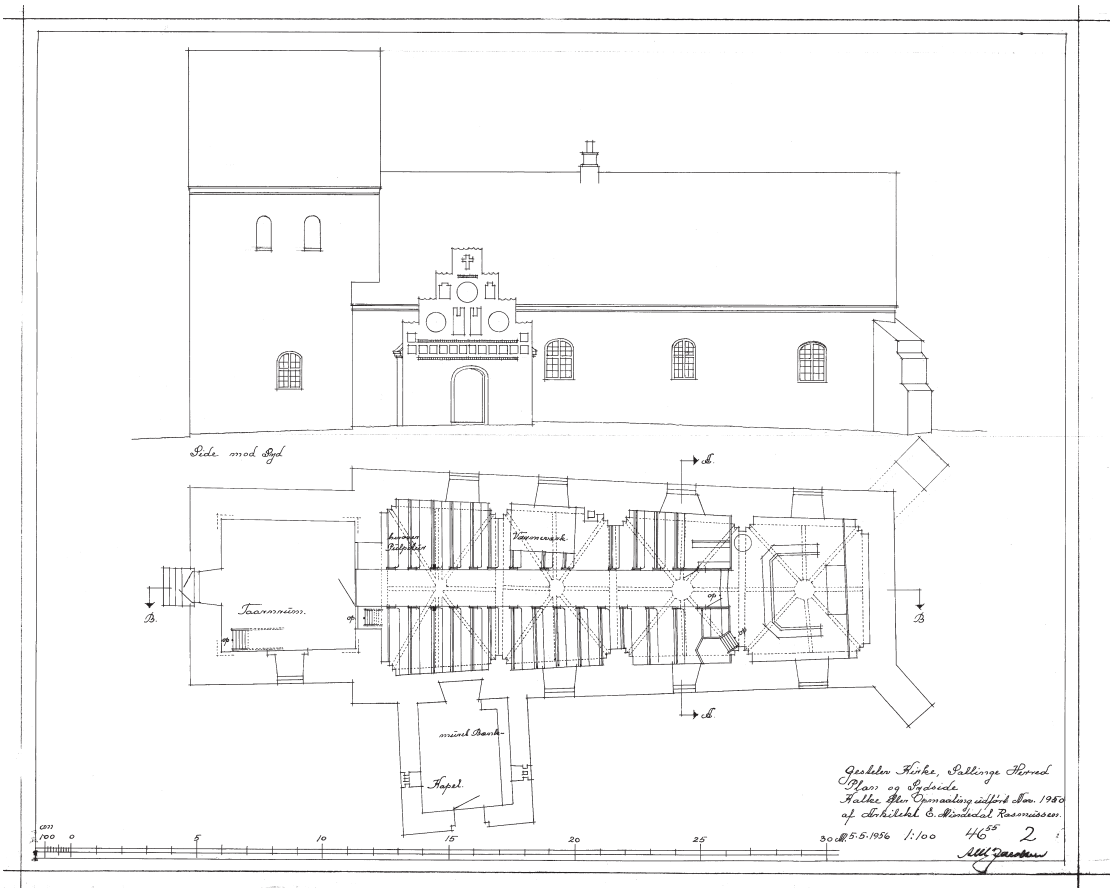

Fig. 26a-b. Opmålinger af kirken. 1:300. a. Opstalt set fra syd. b. Plan. Målt af Ejnar Mindedal Rasmussen 1950, suppleret og tegnet af Axel Jacobsen 1956. I NM. – *Scale drawings of the church. a. Elevation seen from the south. b. Plan.*

1801 omtales bygningen som 'god'.[48] 1852 blev kirken hovedrepareret.[49] 1862 beskrives den som 'massiv, grundmuret med de nødvendige vinduer for lys og luft'.[16] 1874 var kirken under hovedreparation.[15] 1881 skulle 'to mindre huller' i tårnet lukkes med glas i træramme.[49] 1885 blev kirken igen hovedrepareret, hvor vinduet i tårnets sydside blev forstørret til sin nuværende form med falset og fladbuet stik.[50] 1886 og 1888 skulle buen ved klokken 'befæstes', og der er formentlig tale om en forstærkning af det store glamhul mod nord, hvis vanger er tykkere end muren.[51] Kirken blev igen hovedrepareret 1889.[15]

Stabilisering af kirkens langmure. I koret og skibets første og andet fag blev langmurene bundet sammen med ankerbjælker med jernankre i murene (jf. fig. 34). Ankrene nævnes først gang 1896, hvor de var bortrustet. De blev formentlig udskiftet, selvom man ønskede at fjerne bjælkerne helt.[15] Dette skete dog først ved istandsættelsen 1957-58 (s. 3633).

1900 konstateredes der bevægelse i korets østgavl på trods af de to stræbepiller, og en revne opstod i årene efter.[16] Ved ekstraordinært syn 1904 blev kirkens tilstand grundigt gennemgået, og ud over korgavlen havde også skibets nordvestlige murværk tendens til at skride ud. Granitsoklen burde frilægges, og gulvene (s. 3634), hvælvene, vinduerne (s. 3635) og opvarmningen (s. 3638) trængte til reparation. Tårnets gavltrekant mod vest skulle udbedres, og ligeledes skulle taget repareres. Våbenhusets gavl var også ved at skride ud og havde flere revner, og kirkens tag trængte til fornyelse eller omlægning.[49] I løbet af de næste

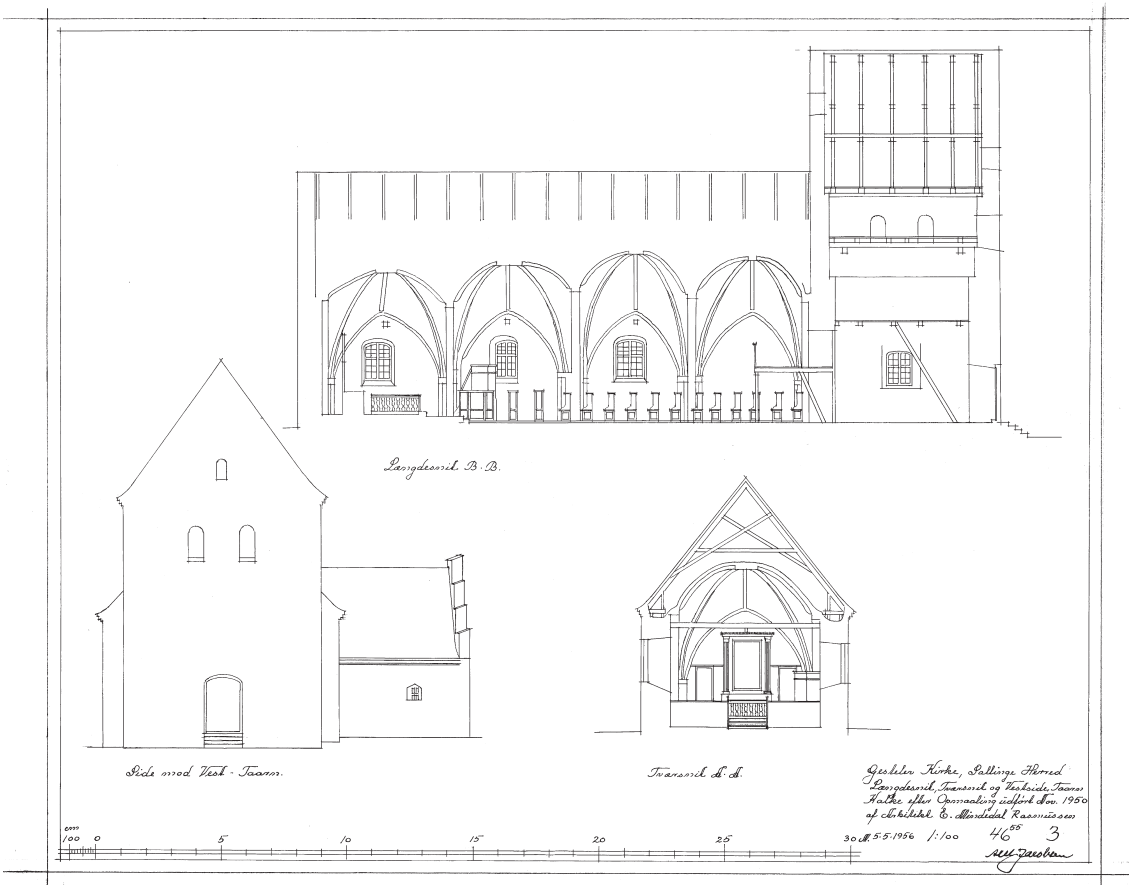

Fig. 26c-e. Opmålinger af kirken. 1:300. c. Længdesnit. d. Opstalt set fra vest. e. Tværsnit gennem koret set mod øst. Målt af Ejnar Mindedal Rasmussen 1950, suppleret og tegnet af Axel Jacobsen 1956. I NM. – *Scale drawings of the church. c. Longitudinal section. d. Elevation seen from the west. e. Cross-section through the chancel looking east.*

år blev kun mindre reparationer udført, bl.a. blev østgavlen repareret med cement 1906.[15]

Under Anden Verdenskrig blev kapellet (dvs. våbenhuset) benyttet til opbevaring af brændsel,[16] og 1941 blev et udhæng over kirkens brandredskaber på bygningens nordside fjernet.[17] 1946 blev kapellet istandsat.[52]

Ved et syn 1950 blev det tydeligt, at omfattende vedligeholdelsesarbejder var nødvendige, hvis kirkens meget slette tilstand skulle udbedres, hvilket ledte frem til en hovedistandsættelse 1957-58.[53]

Istandsættelse 1957-58. 1955 blev overinspektør ved Nationalmuseet Aage Roussell og den kgl. bygningsinspektør Knud Lehn Petersen spurgt til råds angående bygningens meget faldefærdige tilstand, og det blev besluttet at gennemføre en større istandsættelse af bygning såvel som inventar (s. 3642).[54] Arkitekt Axel Jacobsen stod for arbejdet, mens dele af et forslag af arkitekt Ejnar Mindedal Rasmussen fra 1950 også blev anvendt.[55] Omkring bygningen blev jordsmonnet hævet for at støtte de blotlagte fundamenter. Kirkens facader, især tårnets (jf. ndf.), blev grundigt repareret (fig. 25 og 84-85); murene blev ligeledes understøbt. Til arbejdet blev anvendt nye munkesten lagt i munkeskifte; dog er tårnets vestre bagmur lagt i et uregelmæssigt krydsskifte. Ankerbjælkerne i kirkerummet blev fjernet. Adgangsforholdene blev ændret, så hovedindgangen igen var gennem våbenhuset, hvor den tilmurede syddør blev genåbnet. Tårnrummet blev i stedet indrettet som ligkapel og †fyrrum. I tårnarkaden blev der indsat en pudset skillevæg af normalsten, i hvis sydside

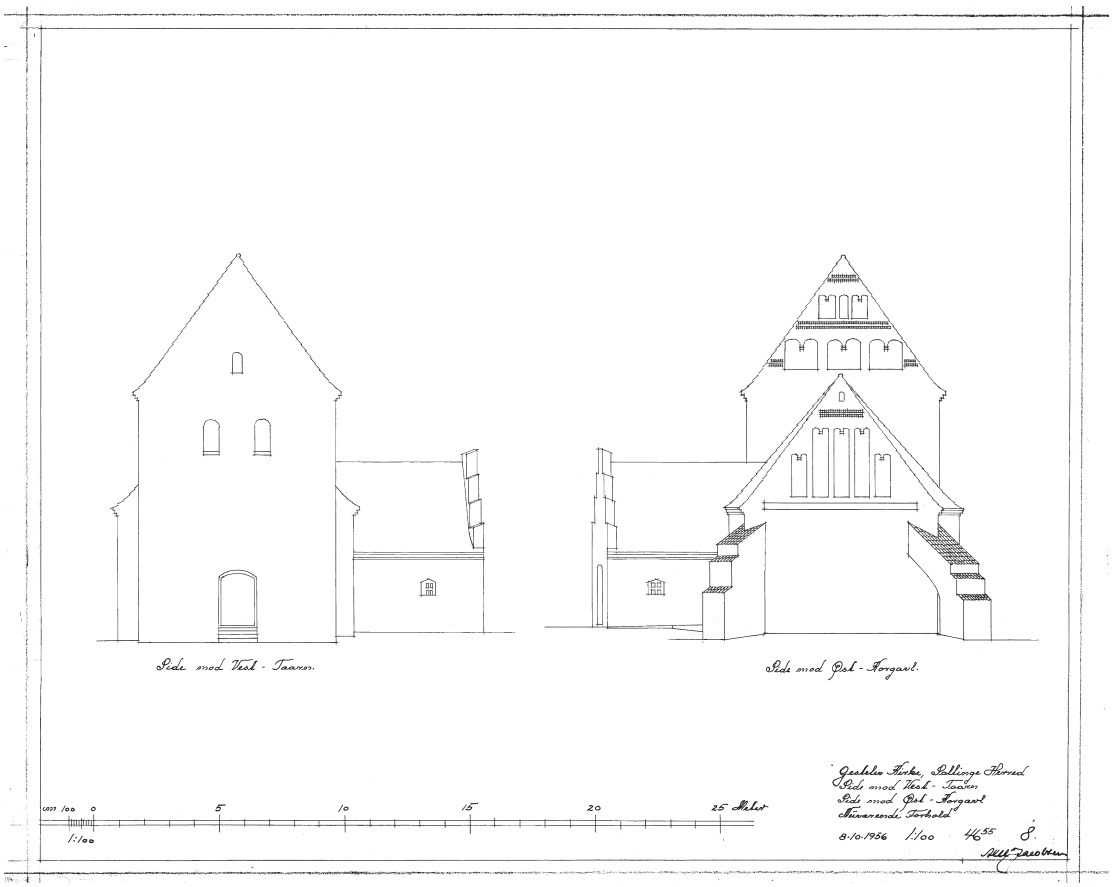

Fig. 26f-g. Opmålinger af kirken. 1:300. f. Opstalt set fra vest. g. Opstalt set fra øst. Målt og tegnet af Axel Jacobsen 1956. I NM. – *Scale drawings of the church. f. Elevation seen from the west. b. Elevation seen from the east.*

der var en retkantet †dør, som tilmuredes o. 1985 (jf. ndf.). Den erstattede en †trævæg, formentlig indsat ved tårnrummets indretning som kapel (s. 3630). Tårnets vestmur og vestre gavltrekant blev nedtaget og ommuret (jf. fig. 25). Begge gavle fik ny, forhøjet taglinje for bl.a. at give plads til blændingerne i østre taggavl.[35] Våbenhusets gavl blev sikret med et jernanker over loftet til skibets sydmur. Stræbepillerne blev udbedret. Kirken fik nyt gulv (s. 3634), ny opvarmning (s. 3638), og taget blev omlagt (s. 3637).[54]

Efter kirkens fyr blev udskiftet o. 1985 er †fyrrummet blevet omdannet til sakristi, og en retkantet dør blev indsat i den nordlige del af skillevæggen i tårnarkaden (jf. fig. 64). Kirkens ydre er senest istandsat 2014, hvor facaderne blev repareret.[56]

Gulve. I hele kirken findes gulve fra 1957-58 lagt af gule teglsten lagt på fladen i skakternsmønster af to og to sten.[57] Koret hæver sig to trin af kantlagte teglsten over skibet. Foran alteret ligger en stor, rød Ølandssten under kortæppet. Den nordsydlige længde er ca. 225 cm, og den er knækket på midten.[58] Stenen lå også i gulvet inden istandsættelsen 1957-58 (jf. fig. 89).

†*Gulve.* 1671-72 var gulvene sunket nogle steder, men førstnævnte år var de dog blevet udbedret med mursten.[21] 1880 blev et bræddegulv lagt bag alterskranken.[13] 1896 var kirkens gulve i dårlig stand, og 1904 nævnes, at de ujævne gulve var af mursten, hvoraf en del var knækkede.[15] 1911 blev der lagt nyt, mønstret gulv i midtergangen af gule og sorte fliser (fig. 53) samt granittrin mellem kor og skib og bræddegulv under sto-

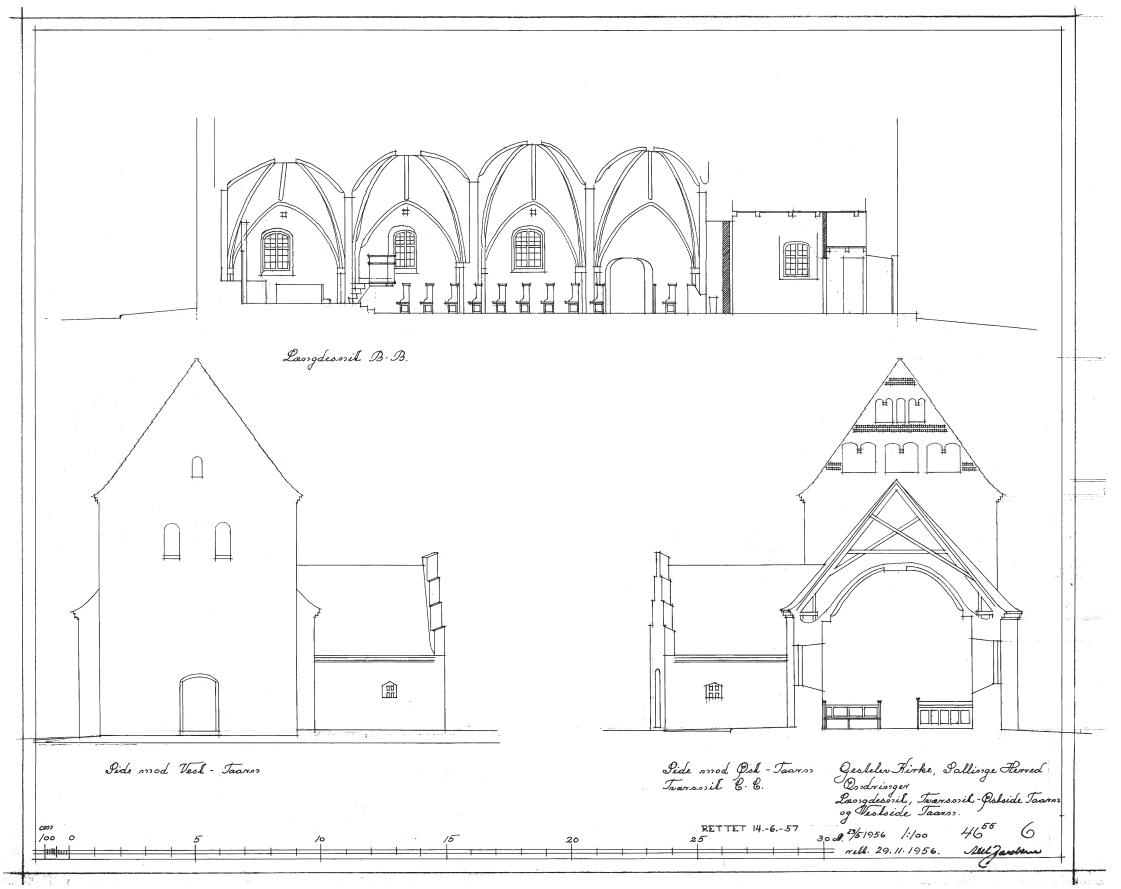

Fig. 26h-j. Forslag til ændring af kirken. 1:300. h. Længdesnit set mod syd. i. Opstalt set fra vest. j. Tværsnit af skibets første fag set mod vest. Målt og tegnet af Axel Jacobsen 1956. I NM. – *Project for changes in the church. h. Longitudinal section looking south. i. Elevation seen from the west. j. Cross-section of nave looking west.*

lestaderne. Det mønstrede gulv var sandsynligvis tegnet af kirkeejer Frederik Sporon-Fiedler.[59] 1950 var der grå og gule murstensgulve i koret, mønstergulv i skibets gang (jf. ovf.) og brædder under stolene. Våbenhuset og tårnet havde gult murstensgulv. Alle gulvene var slidte og trægulvene angrebet af råd og svamp.[53]

Vinduer. I alle kirkens ni vinduer er der fladbuede, sprossede trærammer formentlig indsat efter 1850 (jf. ndf.). Vinduerne i langhusets sydside og første samt tredje fag i nordsiden er ens – i syd respekterer andet fags smallere vindue prædikestolens placering (s. 3657) – og de har kurvehanksformede binderstik. De kan være indsat efter 1850, hvor prædikestolen opsættes ved den søndre væg. De sidste to i nord har fladbuede helstensstik, og de kan ikke dateres.

†*Vinduer.* Mellem 1590 og 1596 blev der udhugget et vindue i korets nordside, hvor der ikke før havde været et vindue.[14] 1904 havde vinduerne gamle trærammer.[49]

Tagværker. Over langhuset er der 16 nyere spærfag af fyr med enkelte genanvendte stykker egetømmer. Hvert fag har et hanebånd, et krydsbånd, spærsko samt -stivere stående på to murremme (fig. 31). Fagene er nummereret i både syd og nord med romertal fra vest mod øst. Tagværket holdes sammen af ankerjern mellem hvælvene. Over våbenhuset er der fire spærfag af fyr hver sammenholdt af et hanebånd.

Tårnets tagværk er af eg, og tømmeret blev fældet o. 1483 (jf. s. 3636). Det blev sandsynligvis opsat i slutningen af 1400-tallet, repareret 1667 (jf. s. 3631) og genopsat 1764 efter tårnets om-

Fig. 27. Øvre del af tårnets tagværk set mod øst (s. 3635). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Upper part of the roofing of the tower looking east.*

bygning (jf. s. 3631). Konstruktionen har seks fag med hvert to hanebånd og lange krydsbånd (jf. ndf.), som løber parallelt med spærene og er bladet på bindbjælkerne, som ligger på murkronen (fig. 27-30).[35] Al tømmeret er bladet sammen med hagebladninger; spærstiverne er dog tappet i spærene og bindbjælkerne. Tømmeret er nummereret med flere forskellige tømmermærker på både spær, kryds- og hanebånd samt spærstivere. Som sæt er mærkerne ikke komplette sandsynligvis pga. konstruktionens gentagne istandsættelser. I sydsiden findes streger fra vest mod øst, hvor femte og sjette fags nummerering er ombyttet. Derudover er der et sæt fra øst mod vest af romertal med en halvcirkel (fig. 29). Det fjerde, femte og sjette spær fra øst har desuden nyere romertal (IIII,V og VI). I nord findes mærker som består af en cirkel, udført med passer eller kopbor, sammen med romertal (fig. 28). Romertallene kan være ældst og cirklerne tilføjet senere. Sjette fag fra øst har også her et nyt romertal VI.

Fig. 28. Tømmersamling og -mærke i tårnets tagværk (s. 3635). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Timber joint and mark in the roofing of the tower.*

Dendrokronologiske undersøgelser. Fra tårnets egetagværk er der 2022 udtaget seks boreprøver, hvoraf fire er daterede til et fældningstidspunkt o. 1483.[60]

Fig. 29. Krydsbånd med to sæt tømmermærker i sydsiden af tårnets tagværk (s. 3635). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Cross band with two sets of timber marks in the south side of the roofing of the tower.*

Klokkestolen, som kan være delvist fornyet o. 1954,[61] består af to nyere stolper, mellem hvilke klokken (s. 3666) hænger, og som står på klokkestokværkets bjælkelag og er fæstnet til bindbjælkerne på tårnets murkroner. De er støttet af skråstivere.

Tagbeklædning. Hele kirken er dækket af røde vingetagsten. Alderen på langhusets tag kendes ikke, men det blev delvist fornyet 1957-58.[16] Samme år blev våbenhusets tag nedtaget og formentlig genoplagt. Taget på tårnet er fra 1995.[62]

†*Tagbeklædning*. 1590 var kirken tækket med tegl.[14] Ved istandsættelserne i 1610-11 (s. 3630) blev tagbeklædningen af munke-nonne-tagsten fornyet, idet kirkens beholdning af både tagsten og lægter blev opbrugt.[8] 1613 ville kirkeværge Hans Svendsen få 300 'gamle hulsten' mod at skaffe

Fig. 30. Tårnets tagværk set mod sydøst (s. 3635). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Roofing of the tower looking south east*.

Fig. 31. Skibets tagværk set mod øst (s. 3635). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Roofing of the nave looking east.*

100 nye vingetagsten, når der blev behov derfor.[8] 1667 blev taget udbedret (jf. s. 3631). 1670 blev ti tagsten udskiftet på tårnet.[20] 1894 skulle der anbringes fire glastagsten på tagets sydside.[13] 1904 trængte taget til en større reparation.[16]

Farveholdning. Kirken er hvidkalket ude og inde. 1899 var tårnet ukalket, mens resten af kirken var hvidkalket (fig. 4). 1906 stod kirken med sorttjæret sokkel – både på langhuset og tårnet – og man mente, at den havde haft det siden 1848. Kultjæren ønskedes fjernet, da den ikke måtte anvendes mere.[16] Kirkens sokkel var dog tjæret frem til 2014.[63]

Opvarmning. Kirken er opvarmet ved el, og der er pladeradiatorer i koret, ved døbefonten og i sakristiet. Under bænkene er der rørovne. Varmeanlægget er fra o. 1985 (jf. ndf.).[35]

†*Opvarmning*. 1881 fik kirken sin første *kakkelovn* indsat i langhusets tredje fag ved nordsiden; ovnen havde nygotiske ornamenter (jf. fig. 34).[15] 1904 trængte den til reparation, og den blev udvidet til større kapacitet, men var ikke tilfredsstillende.[17] En ny, cylinderformet *kakkelovn* blev anskaffet 1909; den stod samme sted som den ældre med skorsten mellem andet og tredje fag.[15] 1937 blev der opstillet en *kalorifer* i kirkens tredje fag,[16] og 1957-58 fik kirken et oliefyret *luftvarmeanlæg*, som var placeret i et †*fyrrum* indrettet i tårnrummets østligste del og havde skorsten op gennem tårnet (jf. s. 3633). Det var defekt 1985.[35] Skorstenen i tårnet blev nedtaget 1995.[35]

Elektricitet/belysning. 1925 blev der installeret elektrisk lys i kirken.[52]

Fortov. Omkring kirken ligger et fortov af piksten fra 2014.[63] †*Fortov*. 1890-91 blev der lagt et fortov af cement.[64] 1950 var brolægningen omkring kirken i dårlig stand. Regnvand kunne ikke løbe væk fra murene, som derfor var opfugtede på nordsiden.[53] Ved terrænhævningen 1957-58 blev kirken omgivet af græs og piksten.[35]

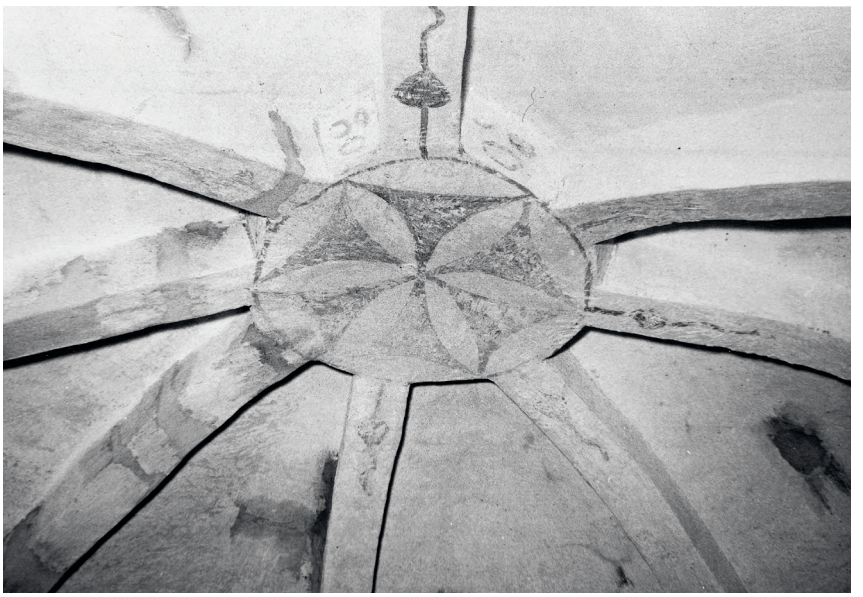

Fig. 32. Passerroset på slutstenen i skibets østlige hvælv. †Kalkmaleri nr. 2 (s. 3639). Foto 1957. I kirkens arkiv. – *Compass rosette on keystone in the eastern vault of the nave. †Wall painting no 2.*

†GLASMALERIER

†*Glasmalerier*, antagelig o. 1581, omtalt og til dels aftegnet af Søren Abildgaard 1762. Malerierne var 'indbrændt i vinduet', uvist hvilket.[65]

1) To våbenskjolde for slægterne Akeleye og Urne, dvs. Gabriel Knudsen Akeleyes fædrene og mødrene våben.[66]

2) (Fig. 33), to våbenskjolde for slægterne Sparre og Grubbe, dvs. Gabriel Knudsen Akeleyes hustru, Helvad Sparres fædrene og mødrene våben.[67]

†KALKMALERIER

I forbindelse med indvendig kalkning 1957 fremkom fragmenter af senmiddelalderlige kalkmalerier på hvælvene stammende fra en eller flere murermesterbemalinger.[68] Malerierne blev overkalket igen.[69]

1-2) I *koret* og i *skibets østlige hvælv* var slutstenen smykket med en *passerroset*, malet med gråt og rødbrunt. Den første var noget afslidt, mens den sidste var ret godt bevaret. Fra denne udgik på ribberne en stængel, som midtvejs bar et hjerte (fig. 32).[70]

3) På *den østlige halvdel af den nordlige hvælvkappe i skibets første fag* var en 'figur med fuglehoved'.

4) På *den nordlige halvdel af den østlige hvælvkappe i skibets andet fag* var 'en mandsling med hat og strittende arme'. På kappens *sydlige halvdel* sås et næsten udvisket cirkelslag, formentlig en passerroset.[71]

Fig. 33. Våbenskjolde for slægterne Sparre og Grubbe. †Glasmalerier nr. 2 (s. 3639), tegnet af Søren Abildgaard 1762. I NM. – *Armorial bearings of the Sparre and Grubbe families. †Stained glass panes no. 2, drawn by Søren Abildgaard 1762.*

Fig. 34. Indre set mod øst, 1899. Foto i kirkens arkiv. – *Interior looking east, 1899.*

INVENTAR

Oversigt. Ældst blandt inventaret er den romanske døbefont, mens det murede alterbord må være opført i senmiddelalderen. Et fragment af en ⋆Kristusfigur fra et (†)korbuekrucifiks fra o. 1500 blev i 1920'erne indleveret til Ringe Museum, mens kirkens senmiddelalderlige, trefløjede ⋆altertavle fra o. 1515-20 med relief af *Den hellige slægt* i midtskabet og otte helgener i fløjene 1898 blev erhvervet til Fyns Stiftsmuseum (Museum Odense). Fra senmiddelalderen stammer sandsynligvis også dørfløjen mellem våbenhuset og kirken, der oprindeligt var yderdør i våbenhuset; fløjen er forsynet med en lås fra 1757.

Dåbsfadet hører til de ofte forekommende Nürnbergarbejder fra 1500-tallet. En lille figur af en siddende løve, der findes i Nationalmuseet, stammer antagelig fra en ⋆(†)alterstage fra o. 1550. Alterbordspanelet er fra o. 1575-1600. Prædikestolen fra 1581, der efter alt at dømme er skænket af Gabriel Knudsen Akeleye og Helvad Sparre, var oprindeligt opsat som en lektorieprædikestol på et pulpitur foran korbuen, men er siden 1850 anbragt som en almindelig prædikestol i skibets sydøsthjørne, mens et fag fra pulpiturets brystning er genanvendt som forpanel i degnestolen forrest i søndre stolerække. Degnestolens gavl og låge stammer fra 1590-96, og alterstagerne er anskaffet i samme periode.

Knæleskamlen er fra 1641 og har sandsynligvis tilhørt Claus Brockenhuus til Nordskov. Alterkalken er skænket 1671 af Peder Brockenhuus og Jytte Gyldenstierne. Fra 1700-tallet stammer alterskranken og pengeblokken samt klokken, der er støbt 1786 af D. G. Herbst, København, og bekostet af Christiane Margrethe Wolffrath.

Tre salmenummertavler fra o. 1800 opbevares på loftet, mens en lille kirkestævnetavle fra 1800-tallet hænger i våbenhuset, hvor to bænke fra samme tid også står. Altertavlen er fra 1853; det samtidige (†)altermaleri med motiv af *Bønnen i Getsemane* hænger nu i ligkapellet. Det er malet af Christian Antoni Zehngraf, Svendborg, med stærk inspiration fra C.W. Eckersbergs altermaleri i Vester Skerninge Kirke fra 1817.

Vinskummeskeen er fra 1857, oblatæsken formentlig fra o. 1862, og sygesættet, der deles med Herringe, fra 1863. Kirkeskibet »Nordskov« er ophængt o. 1870 og en alterkande af porcelæn anskaffet o. 1875. Alterdisken er udført 1880 af Rasmus Albert Christopher Christophersen i Odense og skænket af Johan Kruuse.

To lysekroner er givet 1914 af Frederik og Anna Sophie Sporon-Fiedler. Sidstnævnte forærede også

Fig. 35. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Interior looking east*.

syvstagen 1937, og 1941 bekostede hun desuden det nuværende altermaleri af *Den vantro Thomas*, malet af Hans Rasmussen, Faaborg, efter Carl Blochs altermaleri i Ugerløse Kirke fra 1881. Dørfløjen i tårnet er antagelig fra o. 1921, og fra 1900-tallet stammer endvidere salmenummertavlerne, en pengebøsse, dåbskanden fra o. 1952 samt kirkens tekstiler. Stolestaderne, kirkens tredje lysekrone, væglampetterne og den udvendige dørfløj i våbenhuset er fra 1958 og de løse stole fra 1959. Et maleri af kirken, som hænger i våbenhuset, er malet 1965 af Niels Lindberg, Nørre Broby. Orglet er bygget 1998 af Knud Jønsson, A.E. Lang's eftf. Orgelbyggeri, Greve.

Farvesætning. Inventaret er farvesat 1958 af konservator Mogens Larsen, Sdr. Højrup. Alterbordspanelet og stolestaderne står i naturlig træfarve, der på sidstnævnte er suppleret med sortlaserede fyldinger, mens altertavlen og prædikestolen er grålamede med detaljer i blågrønt, sort, rødt og forgyldning.[72] I slutningen af 1800-tallet stod inventaret hvidmalet med blå, sorte og gyldne detaljer (jf. fig. 34), og i begyndelsen af 1900-tallet blev det egetræsmalet (jf. fig. 53).

Om kirkerummets *indretning* i senmiddelalderen vides ikke meget. På det murede alterbord stod den rigt forgyldte, trefløjede altertavle, og over indgangen til koret var et korbuekrucifiks. Den romanske døbefont stod formentlig i vest. En delvis modernisering af inventaret gennemførtes i 1580'erne og 1590'erne, efter alt at dømme bekostet af Gabriel Knudsen Akeleye til Nordskov og hustru Helvad Sparre. Nyanskaffelserne, der primært belyses gennem biskop Jacob Madsens optegnelser fra to visitatser 1590 og 1596 samt maler og tegner Niels Ringes notater fra o. 1830,[73] omfattede en prædikestol, der var opsat på et pulpitur foran korbuen (lektorieprædikestol) med adgang via en trappe fra korets sydside. Et korgitter med tremmer under pulpituret hørte sandsynligvis til samme entreprise.[74] Kort efter, i første halvdel af 1590'erne, tilkom nye stolestader. Desuden var alterbordet blevet beklædt med en forside af panelværk og døbefonten anbragt i koret.

I 1600-1700-tallet tilføjedes en alterskranke, der løb tværs over koret mellem nordvæggen og trappen til pulpituret samt en lukket herskabsstol i skibets sydøsthjørne.[75] Et vestpulpitur blev muligvis også opsat i 1700-tallet. 1774 blev kirken beskrevet som værende i god stand med smukke ornamenter.[47]

1837 udtrykte synet ønske om en ny altertavle,[76] og i slutningen af 1840'erne fremkom samstemmige klager over, at lektorieprædikestolen og herskabsstolen skæmmede og mørknede kirken og optog for meget plads.[77] Kirkeejeren modsatte sig i første omgang en istandsættelse, men efter påbud fra Ministeriet for

Fig. 36. Senmiddelalderligt alterbord med niche (s. 3642). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Late Medieval Communion table with niche.*

Kirke- og Undervisningsvæsenet gennemførtes 1850 en omfattende modernisering, hvor næsten alt inventar i kirkens østlige del blev fornyet eller ombygget.[78] Man anskaffede en ny altertavle, og alterskrankens facon blev ændret. Lektorieprædikestolen og herskabsstolen blev taget ned, hvorpå prædikestolen blev opsat som en almindelig prædikestol i skibets sydøsthjørne, og en ny herskabsstol indrettedes forrest i nordre stolerække.

Ved istandsættelsen 1957-58 blev døbefonten flyttet fra koret til skibets nordøsthjørne, stolestaderne fornyet og herskabsstolen og vestpulpituret taget ned.

Inventaret er senest istandsat 1958 og o. 1989 ved Mogens Larsen.[79]

Alterbord (fig. 36), senmiddelalderligt, samtidigt med østudvidelsen (s. 3621), muret af kamp og tegl, 184×157 cm, 96 cm højt, pudset og hvidkalket. Bordet, der er opført umiddelbart op mod østvæggen, har i den sydvendte side en fladbuet, hvælvet niche, ca. 60×46 cm, 80 cm dyb, som har været beregnet til opbevaring af altersølv o.l.[80] Teglstenene er især synlige langs bordets overkant, på sydsiden og i nichens vanger. Ved istandsættelsen 1957-58 fandt man i nordsiden af bordets forside, omtrent halvvejs fra gulvet, en indmuret krukke af sort, brændt ler, beskrevet som en såkaldt 'lydpotte' (jf. fig. 89).[81] Samtidig påtraf man en fordybning i bordets overside.[82] *Alterbordspladen*, formentlig 1958, er af fyrretræ og måler 197×99 cm.

Alterbordets forside dækkes af et *alterbordspanel* (fig. 37) fra o. 1575-1600,[83] af fyrretræ, 97×193

Fig. 37. Alterbordspanel, o. 1575-1600 (s. 3642). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Communion table panel, c. 1575-1600.*

Fig. 38. Korets indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Interior of the chancel looking east.*

Fig. 39. Altertavle, 1853, med maleri af Den vantro Thomas fra 1941, malet af Hans Rasmussen, Faaborg, efter Carl Bloch 1881 (s. 3645). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Altarpiece, 1853, with painting of Doubting Thomas from 1941, by Hans Rasmussen, Faaborg, after Carl Bloch, 1881.*

cm, med 2×4 kvadratiske fyldinger i profileret rammeværk med neglesnit. Den yderste profilliste på det lodrette rammetræ mod syd og det vandrette rammetræ ved fodlisten er tilføjet 1958. Samtidig blev en sjusket påført grå overmaling på panelets nederste tredjedel afrenset.[84]

†*Alterklæder*. 1) Omtalt 1862, af rødt fløjl.[16] 1883 skulle klædet forsynes med et kors af guldbrokade.[51] 2) Omtalt 1950, af rødt fløjl med guldkors og -frynser.[53]

Alterdug, o. 1980, af hvidt bomuld. På kortsiderne er med hvidt og guld broderet to duer med olivengrene, der danner et hjerte omkring et kors (svarende til messehagel nr. 3), og langs kanten en smal bort.

†*Alterduge*. 1) 1667/68, skænket af Peder Brockenhuus, silkebroderet. Dugen kostede 42 mark.[20] 2) Omtalt 1862, af hvidt bomuld med kniplinger.[16] 3) 1937, skænket af Karen Maarup, Jægerspris, med broderede evangelistsymboler.[85]

Fig. 40. Bønnen i Getsemane. (†)Altermaleri, 1853, malet af Christian Antoni Zehngraf, Svendborg, efter C.W. Eckersberg 1817 (s. 3646). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The Agony in the Garden.* (†)*Altar painting, 1853, by Christian Antoni Zehngraf, Svendborg, after C.W. Eckersberg 1817.*

Knæleskammel (fig. 41), 1641, af fyrretræ, 26×51 cm, 25,5 cm høj. Sædefladens langsider har profilering i form af langsgående, fordybede riller, mens kortsiderne har karvsnittede borter. Midt på er en s-formet gennembrydning omgivet af indskrift med fordybede versaler: »CBH 1641«, sandsynligvis for Claus Brockenhuus til Nordskov, hvem skamlen må have tilhørt. Benene har svejfede udsavninger forneden, og mellem dem er to stivere. Til skamlen hører en nyere, løs hynde af grøn uld. I slutningen af 1800-tallet havde skamlen betræk af rødt klæde med guldfrynser.[51] Skamlen blev afrenset og istandsat 1958.[86]

Altertavle, (fig. 39), 1853,[49] af fyrretræ, ca. 250× 197 cm, med maleri fra 1941 (jf. ndf.). Storfeltet flankeres af kannelerede pilastre med udsavede kapitæler hvorover en profileret gesims, kronet af en frise med svejfet kontur. Rammeværket står med *staffering* fra 1958 i gråt, sort og blågrønt med få, forgyldte profiler samt stiliserede, sort-

konturerede blade på pilasterkapitæler og frise. En farveundersøgelse har vist, at tavlen oprindeligt var malet ultramarinblå med forgyldte, skabelonmalede stjerner.[79] I slutningen af århundredet var den hvidmalet med gyldne stjerner og sort postamentfelt med indskrift med forgyldt skriveskrift (jf. fig. 34).[87] Kort efter blev den egetræsmalet med forgyldte profiler (jf. fig. 53), og 1942 blev den malet lysegrå med forgyldte og forsølvede detaljer; på kapitælerne var akantusmotiv og på frisen båndslyng (jf. fig. 90).[79]

Altermaleriet, 1941, *Den vantro Thomas* (Joh. 20,24-29), er malet af Hans Rasmussen, Faaborg, som en let formindsket kopi efter Carl Blochs altermaleri i Ugerløse Kirke fra 1881 (*DK Holbæk* 351).[88] Maleriet, der er skænket af hofjægermesterinde Anna Sophie Sporon-Fiedler i anledning af hendes 75-års fødselsdag (6. okt. 1941),[89] er udført i olie på lærred og indsat i en sortmalet ramme med forgyldte profiler, 203×126 cm (lysmål 182×105 cm). Kristus står med det hvide ligklæde om sig pegende med højre hånd mod sit blottede sidesår. Bag ham står tre disciple, og ved hans fødder er Thomas i rød kjortel faldet på knæ med bøjet hoved og løftede hænder.

(†)*Altermaleri* (fig. 40), 1853*, Bønnen i Getsemane*, malet af Christian Antoni Zehngraf, Svendborg, stærkt inspireret af C. W. Eckersbergs altermaleri i Vester Skerninge Kirke fra 1817 (s. 3173); signeret i nederste højre hjørne: »C A Zehngraf Rønninge 1853«.[90] Maleriet er udført i olie på lærred, måler 156×126 cm (lysmål 136×106 cm) og er indsat i en profileret, brunmalet ramme af træ. Jesus, med blondt hår og skæg, klædt i rød kjortel og gylden kappe, knæler på en klippe med himmelvendt blik og løftede arme. I mørket bag ham ses de sovende disciple til venstre, mens to soldater anført af Judas nærmer sig i fakkelskær i højre side. Maleriet var oprindeligt indsat i altertavlen (jf. fig. 34 og 53), men blev 1942 erstattet af det nuværende og ophængt på skibets sydvæg.[91] 1958 blev det flyttet til ligkapellet,[79] hvor det hænger på østvæggen.

Fig. 41. Knæleskammel, 1641 (s. 3645). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Kneeler, 1641.*

Altertavlen blev anskaffet 1853 'til erstatning for den ældre, smagløse' (⋆altertavle ndf.).[49] Den var oprindeligt kronet af et latinsk kors og flankeret af panelvægge med svejfet, volutprydet afslutning foroven og trepasbuede åbninger skærmet med gardiner hvorover kors (jf. fig. 34). 1942 blev (†)altermaleriet erstattet af det nuværende og postamentfeltet taget ud,[91] og samtidig blev panelvæggene ombygget eller helt fornyet i en enklere form.[16] Ved istandsættelsen 1957-58 blev tavlens kors og panelerne fjernet (jf. fig. 90).[79] Tavlen er senest istandsat o. 1989.[92]

⋆*Altertavle,* (fig. 42-47), o. 1515-20,[93] en trefløjet altertavle (triptych) med relieffremstilling af *Den hellige slægt* (en udvidet version af *Den hellige familie*) i midtskabet (s. 3647) og to gange to helgenfigurer i hver sidefløj (s. 3650). Tavlen må oprindeligt have hvilet på en †predella. I begge sidefløjes overkant er huller, måske til fæste for †topfigurer.[94] Sidefløjenes bagsider, der oprindeligt må have haft †malerier, som var synlige, når fløjene blev lukket, er afrenset (†*altermalerier*). Tavlens nuværende fremtræden skyldes restaureringer ved konservator V. F. Steffensen, Nationalmuseet, 1898, og konservator Peder Hansen, Møntergården (Museum Odense), 1964.[95] Formentlig ved førstnævnte arbejde er nogle figurers hænder fornyet.

Tavlen er udført i eg og måler 150×222 cm, heraf måler midtskabet 150×111×25,5 cm, og de hængslede, bevægelige sidefløje 150×55,5×15,5 cm. I den nederste del af hver fløjs ramme mod midtskabet er to beslag af metal med et hul, formentlig til montering af lysholdere.[96]

Midtskabet og sidefløjenes figurfelter har fodfelter med pålagt rankeslyng. Samtlige felter krones af baldakiner af gennembrudt gren- og ran-

Fig. 42. ⋆Altertavle, o. 1515-20 (s. 3646). I Museum Odense. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *⋆Altarpiece, c. 1515-20.*

keværk i varierende udformning, der hviler på spinkle, snoede søjler med høje, facetterede baser. Midtskabets baldakin har krydsende rundbuer omkring store kolbeblomster, og den afsluttes foroven som også sidefløjenes øvre baldakiner af en frise af små rundbuer, der udmunder i blomsterstande. Indvendig har baldakinerne krydshvælv, henholdsvis tre i midtskabet med store rosetter i skæringspunktet og to i fløjene. Midtskabets sidepartier har gennembrudte stavværksvinduer. Tavlens baggrund har overalt graveret brokademønster med bladværk, og bag sidefløjenes helgenfigurer er indridsede glorieskiver med deres navne (jf. ndf.).

Midtskabets relief (fig. 47) er skåret i en blok og omfatter fire kvinder, seks mænd og syv børn, hvoraf Jesusbarnet dog er gået tabt. Motivet er komponeret med kvinderne siddende i forgrunden med børnene og mændene stående i baggrunden. Figurerne bærer samtidsdragter med varieret hovedbeklædning. Kvinderne har lange, folderige kjoler med firkantet halsudskæring eller bred krave og kappe, mændene bærer kappe og børnene kjortler (spædbørnene er nøgne). De fleste sko er spidse.

Motivet er baseret på legenden om Annas tre ægteskaber med henholdsvis Joakim, Kleofas og Salomas (trinubiumlegenden).[97] Forrest i midten på en højrygget stol med profilerede vanger sid-

Fig. 43-46 (s. 3648, jf. fig. 42). Helgenfigurer i sidefløjene på ⋆altertavle (s. 3650). 43. Skt. Erik den Hellige og Skt. Olav. 44. Skt. Laurentius og Skt. Barbara. 45. Johannes Døberen og Skt. Katharina. 46. Skt. Sunniva og Skt. Siliacus. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Figures of saints in the side wings of the ⋆altarpiece. 43. St. Erik and St. Olav. 44. St. Lawrence and St. Barbara. 45. John the Baptist and St. Catherine. 46. St. Sunniva and St. Siliacus.*

Fig. 47 (s. 3649, jf. fig. 42). *Den hellige slægt* i midtskabet på ⋆altertavle (s. 3647). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The Holy Family in the central cabinet of the ⋆altarpiece.*

der jomfru Maria med krone på hovedet og langt udslået hår, der falder frem over skuldrene. I de fremstrakte hænder har hun holdt †Jesusbarnet. Bag hende sidder hendes mor Anna, vist som en ældre kvinde med hovedlin. Hun lægger venstre hånd på Marias skulder og rækker med højre en pære frem mod hende som et symbol på velsignelse.[98] Skråt th. bag Maria står Josef med pandelok, skaldet isse og langt hår og skæg. På sædet tv. sidder Marias ene søster, Maria Kleofas, med bådformet hat. I hænderne holder hun et spædbarn, der rækker en pære ned mod en af de tre små drenge, der står ved hendes fødder. Børnene er hendes fire sønner, tv. Simon Zelotes med skæftet fra en afbrækket sav i hænderne og ved hans side Jakob den Yngre med en valkestok, mens drengen th. og spædbarnet, der rækker pæren mod ham, må være Josef Justus (Barsabbas) og Judas Thaddæus, uden at det dog kan fastslås, hvem der er hvem.[99] Bag hende står en mand med dobbelthage og hættelignende hovedbeklædning, formentlig hendes ægtemand Alfæus.[100] På sædet th. sidder jomfru Marias anden søster, Maria Salome, med tvedelt, turbanlignende hovedbeklædning og komulesko. På skødet har hun et spædbarn, sønnen Jakob den Ældre, der sutter på sin venstre pegefinger, og ved hendes fødder står hendes anden søn, evangelisten Johannes, med en kalk i venstre hånd og højre hånd løftet i en velsignende gestus. Bag Maria Salome, yderst th. med hænderne på hendes skuldre, står ægtemanden Zebedæus med turban på hovedet og langt, kraftigt skæg. I baggrunden tv. for Anna står hendes tre ægtemænd, Joakim, Kleofas og Salomas: yderst Joakim, der er vist som den ældste med oprullet hat og langt, tvedelt skæg (jf. dog også note 100), derpå Kleofas med hånden på stolen, opbrændmet hat og lokket hageskæg, og endelig, nærmest Anna, står Salomas, vist som en yngre, skægløs mand.

Sidefløjene er vandret delt i to felter af omtrent samme højde. I hvert felt står to helgenfigurer, der hver især er anbragt på et lille klippe- eller jordsmon, og bag dem er en glorie med navneindskrift med graverede versaler.[101] I *nordre fløj* foroven (fig. 43) står tv. Skt. Erik med krone på hovedet og kraftigt, krøllet hår og skæg. Han er klædt i fuld rustning og åbentstående kappe med vide ærmelidser. Han har et scepter i højre hånd og rigsæblet i venstre. På glorien: »S(an)c(t) Ericvs ora p(ro nobis)« (Skt. Erik bed for os). Th. står Skt. Olaf, vist i trekvartprofil med krone og tvedelt skæg, ligeledes klædt i fuld rustning og kappe. Han har en monstrans i venstre hånd, mens den fremstrakte højre har grebet om en †attribut (en økse), og han træder på en lille drage (ondskaben).[102] På glorien: »S(an)c(t) Olafvs ora pro (nobis)« (Skt. Olaf bed for os).

Forneden (fig. 44) tv. står Skt. Laurentius, diakonklædt i amictus, alba og casula. I den tomme venstre hånd har han haft sin †attribut (en rist), og med højre holder han om en flig af kappen. På glorien: »Sca(nt) [La]frensivs« (Skt. Laurentius). Th. står Skt. Barbara med krone på hovedet, iklædt en kjole med gennembrudte ærmer og med en kalk i hænderne; bag hende er et tårn (hendes attribut). På glorien: »Sca(n)t Barbara« (Skt. Barbara).

I *søndre fløj* foroven (fig. 45) står tv. Johannes Døberen i trekvartprofil, barfodet og klædt i kamelskindsdragt samt kappe, der er hægtet over brystet. Med højre hånd peger han på en bog med et lam (pegefingeren er afbrækket), som han bærer i venstre hånd. På glorien: »S(an)c(t) Iohannes Ba(ptista)« (Skt. Johannes Døberen). Th. står Skt. Katharina med krone på hovedet og langt, bølget hår, der falder frem over begge skuldre. Hun er klædt i lang kjole og kappe og har en posebog i venstre hånd, mens hun i højre har haft sin †attribut (hjul eller sværd). På glorien står: »Sca(n)t Katrina ora (pro nobis)« (Skt. Katharina bed for os).

Forneden (fig. 46) står tv. Skt. Sunniva med langt, udslået hår og krone (nogle korsblomster på kronen er afbrækket). Hun er klædt i lang kjole og kappe og bærer et stort klippestykke i hænderne (hendes attribut). På glorien: »S(an)ct Siniva ora (pro nobis)« (Skt. Sunniva bed for os). Th. står Skt. Siliacus (Seljemand), diakonklædt og med en bog i venstre hånd, mens højre hånd er tom. På glorien: »S(an)c(t) Siliacvs (o)ra (pro nobis)« (Skt. Siliacus bed for os).

Staffering. Tavlen står med store rester af oprindelig staffering, dækket af sekundær fernis. Rammeværk, baldakiner og søjler er forgyldte; sidst-

Fig. 48. Alterkalk, 1671, skænket af Peder Brockenhuus og Jytte Gyldenstierne (s. 3652), og disk, 1880, udført af Rasmus Albert Christopher Christophersen, skænket af Johan Kruuse (s. 3652). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Altar chalice, 1671, donated by Peder Brockenhuus and Jytte Gyldenstierne, and paten, 1880, made by Rasmus Albert Christopher Christophersen, and donated by Johan Kruuse.*

nævnte med blå detaljer og rødt på de snoede partier. De små rosetkonsoller foroven er skiftevis røde og blå. Fodfelternes baggrund er blå, mens midtskabets og fløjenes baggrunde er forgyldt og har graveret brokademønster med punsling og løvværk samt store glorieskiver med indskrifter (jf. ovf.). Figurerne har lys karnation med røde kinder og mørkt hår og skæg; deres klæder er forgyldte med røde og blå detaljer.

Tilblivelse og ikonografi. Tavlen er formentlig udført i et lokalt værksted under indflydelse af Claus Berg.[103] De markante forskelle i figurfremstillingen (sammenlign f.eks. figurerne af Skt. Erik, Skt. Laurentius og Skt. Siliacus med figurerne af Skt. Olaf og Johannes Døberen) sandsynliggør, at tavlen må være et værkstedsprodukt, hvor træskærerarbejdet er blevet udført i et samarbejde mellem flere forskellige billedskærere. Motivvalget vidner om den i senmiddelalderen stærke Skt. Annakult, der resulterede i en stor mængde skulpturer, malerier og tryk med motiv af Anna Selvtredje (Anna med Maria og Jesusbarnet) og *Den hellige slægt*.[104] Sammensætningen af helgenfigurerne er usædvanlig og omfatter flere helgener, der kun sjældent eller slet ikke kendes fra dansk sammenhæng. Således forekommer afbildninger af den svenske kongehelgen Skt. Erik ud over på Gestelevtavlen kun på kalkmalerier i skånske kirker,[105] mens den irsk-norske helgen Skt. Sunniva i øvrigt er gengivet på altertavlen i Århus Domkirke (*DK Århus* 490); Skt. Siliacus eller Seljemand, der led martyrdøden sammen med hende, forekommer alene i Gestelev.[106] Hvad angår de øvrige helgenfigurer er Skt. Barbara og Skt. Katharina to af de fire hovedjomfruer, der som Skt. Anna nød stor popularitet i senmiddelalderen. Begge tilhører endvidere gruppen af nødhjælpere og er hyppigt afbildede, og det samme gælder Skt. Lau-

Fig. 49. Oblatæske, formentlig o. 1862 (s. 3653). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Wafer box, presumably c. 1862.*

rentius og Johannes Døberen. På baggrund af det specielle udvalg af helgener med stærkt nordisk islæt kunne man overveje, om tavlen i første omgang var tiltænkt en anden kirke, måske i Norge, før den af uvisse årsager endte i Gestelev.

Ændringer og istandsættelser. Tavlen er tidligst omtalt af biskop Jacob Madsen 1590: »Tafflen forgylt, nogre Quinder oc Børn; paa Fløyeler nogre Mend, 1 Kong oc Quinde«.[14] I *Danske Atlas* 1774 er den beskrevet som et »forgyldt Billedhugger-Arbeyde«.[47] 1837 noterede synet, at alteret måtte have en ny tavle,[76] og 1853 blev tavlen taget ned og opbevaredes derefter på Nordskov.[107] 1898 blev den solgt til en københavnsk opkøber for 150 kr., fra hvem den via Nationalmuseet blev erhvervet til Odense Museum for 400 kr.[35] Tavlen var forholdsvis velbevaret, men enkelte figurer manglede hænder, ligesom †Jesusbarnet på Marias skød var borte.[108] Inden afsendelsen til Odense blev tavlen restaureret ved konservator V. F. Steffensen, Nationalmuseet, hvilket formentlig indebar nyudførelse af de manglende hænder samt overstrygning med fernis. I Museum Odense (inv.nr. KMO/1899/4).

Alterkalk (jf. fig. 48), 1671, skænket af Peder Brockenhuus og Jytte Gyldenstierne, 20 cm høj, med sekstunget fod på tilsvarende fodplade.[109] På den ene fodtunge er givernes våbenskjolde graveret, ledsaget af deres initialer »PBH« og »IGS« samt årstallet for donationen »1671«. Et lille, støbt krucifiks er fastgjort på den modstående tunge. Foden er drevet stejlt op, og overgangen til de sekskoblede skaftled er markeret ved profilringe; knoppen er fladtrykt med glatte tunger hvorimellem rudebosser med graverede versaler, der tilsammen danner navnet »Ihesvs«. Det glatte bæger er vistnok fornyet 1880. Under fodpladen er graveret indskrift: »Giesteløf Kiercke«.

Disk (jf. fig. 48), 1880, udført af Rasmus Albert Christopher Christophersen, Odense, og skænket af Johan Kruuse;[15] 14 cm i diameter. På fanen er graveret giverindskrift med skriveskrift omkring et kløverbladskors: »Anskaffet 1880 af Gjesteløv Kirke Eier Johan Kruuse til Nordskov«. Modsat er et kronet spejlmonogram med initialerne »MBD« og årstallet 1705, indrammet af palmegrene.[110] Under bunden er to mesterstempler for Rasmus Albert Christopher Christophersen[111] og to stempler med Odenses bymærke.

Disken er sandsynligvis blevet til ved omsmeltning af en †*disk* fra 1705, der må have været samhørende med Sønder Højrup Kirkes kalk og oblatæske, som bærer samme årstal og monogram; dette sæt er udført af Carl Simon Johansen Schwartz, Odense.[112] Det er antagelig denne disk, der er omtalt 1862,[16] og som 1880 ønskedes erstattet af en ny af 'passende størrelse';[16] den må derpå være smeltet om med gentagelse af den oprindelige indskrift.

†*Altersæt*, 1667, en kalk og disk af tin, anskaffet af Peder Brockenhuus for 4 mark.[20]

Fig. 50. Vinskummeske, 1857 (s. 3653). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Wine skimmer, 1857.*

Fig. 51. Alterstager, 1590-96 (s. 3653). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Altar candlesticks, 1590-96.*

Oblatæske (fig. 49), formentlig o. 1862,[16] 3,5 cm høj, 10,5 cm i diameter, med let kuplet låg med graveret trekløverkors. Under æskens bund er tre stempler: mesterstempel »H(?) Iensen« (versaler) i rektangulært felt, Odenses bymærke samt »P« i et cirkulært felt.

Sygesæt, 1863,[16] fælles med Herringe (s. 3575).

†*Sygesæt*, anskaffet 1862, men kasseret af synet året efter som værende for småt.[16]

Alterkande, o. 1875,[16] 28 cm høj, af sort porcelæn med guldkors og utydeligt fabriksmærke under bunden.

†*Alterkander og vinflasker.* 1) Indirekte omtalt 1670 som forsvundet under Karl Gustav-krigene.[20]

2) 1670, anskaffet fordi der ingen vinflaske havde været 'siden krigen'.[20]

3) 1681, af sølv, med tysksproget indskrift under bunden: »Benedictus Blome, 1681« og omkring dette: »Frölich blühende Vergnügung, alles Glück und Diensamkeit, wünscht anitzo dein Herzens-Freund« (Glædelig, blomstrende tilfredshed,[113] al lykke og gavn, ønsker nu din hjertens ven).[47] Kanden har antagelig tilhørt Bendix Blome til Deutsch-Nienhof (1629-88), hvis første hustru, Dorothea von Buchwald, døde 1681, og til hvem indskriften må være stilet. Den må oprindeligt have været anvendt i verdslig sammenhæng; hvordan den er kommet i kirkens eje, er uvist. Det er antagelig denne kande, der 1873 blev fundet for lille og ønskedes udskiftet.[16]

Vinskummeske (fig. 50), 1857, 15 cm lang. Skaftet afsluttes af en kugleformet knop, og laffets gennembrydninger danner et kors. På skaftets bagside er to stempler: mesterstempel »FF« og Københavns bymærke 1857.

Alterstager (fig. 51), 1590-96,[114] 44 cm høje (inkl. lysepig), med profileret fod, balusterskaft med kugle- og vaseled samt flad lyseskål.[115]

Formentlig fra en ⋆(†)*alterstage*, antagelig o. 1550, er bevaret en på et fodstykke siddende løve af messing, ca. 7 cm høj (fig. 52). Fra løvens ryg udgår et fladt bagstykke med et naglehul, og midt i fodstykket er ligeledes et hul. Figuren har formentlig udgjort det ene af tre ben på en

Fig. 52. ⋆Løvefigur, o. 1550, antagelig fra en (†)alterstage (s. 3653). Foto Line Cecilie Eskerod 2022. – ⋆*Lion figure, c. 1550, presumably from an* (†)*altar candlestick.*

Fig. 53. Indre set mod øst, efter 1914. Foto i Ringe Lokalhistoriske Arkiv. – *Interior looking east, after 1914.*

alterstage, idet bagstykket har været fastgjort til fodens inderside (jf. alterstagerne i f.eks. Øster Skerninge (s. 1983), Fraugde; Hundstrup (*DK Odense* 3558 og 3291) og Skjold (*DK Vejle* 1473). Den blev angiveligt fundet i et 'gravkammer' i Gestelev (vel (†)muret begravelse s. 3669) og indsendt til Nationalmuseet 1855 (inv.nr. 15146).

†*Alterstager*, omtalt 1590, af træ.[14]

Syvstager. 1) (Jf. fig. 38), 1937,[22] skænket af Anna Sophie Sporon-Fiedler i anledning af hendes 70-års fødselsdag, 40 cm høj, en såkaldt Titusstage med ottesidet fod i tre afsæt, balusterskaft, leddelte arme og vaseformede lyseskåle. 2) 1968, svarende til nr. 1, dog kun 34 cm høj, ifølge indskrift på foden med graveret kursiv: »Skænket af Gestelev Sangforening d. 14.4.1968«. I ligkapellet.

†*Alterbøger, bibler m.m.*[8] 1) *Kirkeordinansen* (udg. 1537/39). 2) Christian III's *bibel* (udg. 1550). Formentlig identisk med 'kirkens gamle bibel', der 1593 blev solgt til hr. Oluf, dvs. sognepræst Oluf Lauritsen Graa, for 12 mark til hjælp til at betale den ny (nr. 6). 3) Peder Palladius' *alterbog* (udg. 1556). 4) Hans Thomesens *salmebog* (udg. 1569). 5) Niels Jespersens *graduale* (udg. 1573). 6) Frederik II's *bibel* (udg. 1589), bekostet 1589/90 af Gabriel Knudsen Akeleye, der ville have den gamle bibel i stedet med henblik på at sælge den (jf. nr. 2).[14] 7) Hans Svanings *bibel* (udg. 1647), anskaffet 1657 for 6½ slettedaler.[8] 8) *Alterbog*, anskaffet 1664/65.[20]

Messehagler. 1) 1950,[52] if. isyet mærke fra »M.A. Greeve Antwerpen«, af grøn silke med rødt for. For- og rygstykke er prydet med et gaffelkors af rød silke med gyldne kors; rygsidens kors har i korsskæringen en mandorla med broderet korslam.

2) Antagelig o. 1950-75, af rød silkebrokade med rødt for. På begge sider er et lodretgående blåt bånd mellem smalle guldgaloner, der på bagsiden afbrydes af et gyldent kors med vinløv og druer.

3) O. 1980, af hvid silke med lyst for. Et stort gaffelkors af gylden silke med et lille kors af sølvgaloner er fæstnet ved skuldrene og hænger løst ned over forsiden; på ryggen er et buet bærestykke med broderi i hvidt og gyldent af to duer med olivengrene, der former et hjerte omkring et kors af sølvgaloner, svarende til alterdugen (s. 3644).

†*Messehagler*. 1) 1657, skænket af 'de velbyrdige folk på Nordskov', dvs. Peder Brockenhuus og Jytte Gyldenstierne. Af rødt fløjl.[8] 2) Omtalt 1862, af rødt fløjl.[16] 3) O. 1871, hvor synet ønskede, at man anskaffede en ny messehagel af rødt silkefløjl med ægte guldgaloner.[16]

†*Messesærk*, 1667, skænket af Peder Brockenhuus.[20]

Kortæppe, 1980'erne, udført af Annemette Beck, Fanø, af grågrøn uld med gaffelkors i rødt og mørkegrønt.

†*Kortæppe*, 1959.[52]

Fig. 55. Dåbsfad, 1500-tallet (s. 3656). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Baptismal dish, 1500s.*

Alterskranke (jf. fig. 38), formentlig 1700-tallet, af fyrretræ, i sin nuværende opstilling femsidet med afskårne hjørner, bestående af flade, udsavede balustre under en glat håndliste. Skranken er malet lysegrå med en forgyldt profil under håndlisten (tilføjet 2005),[35] knæfaldet er betrukket med grønt stof. Oprindeligt var skranken opstillet tværs over koret i en lige linje mellem nordvæggen og †opgangen til (†)lektorieprædikestolen i syd, men 1850 blev den ombygget til sin nuværende form.[116] 1883 ønskedes knæfaldet gjort bredere og betrukket,[51] 1902 fik det nyt betræk af rødt fløjl.[51]

Døbefont (fig. 54), romansk, af grå granit, ca. 55 cm høj, anbragt på en sekundær fod af rødlig granit; samlet højde 86 cm. Kummen, der måler 73 cm i diameter, har tovsnoning om mundingen og derunder en bort af trekanter. På fladen er udsmykning i form af liljer, hjulkors og livstræer; sidstnævnte i form af kors med blade ved korsskæringen eller ledsaget af små træer.[117] Under kummen er et cylinderformet skaft med tovsnoet vulst. På kummens nordvestvendte side er spor af hvid farve.

Fig. 54. Døbefont, romansk (s. 3655). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Romanesque font.*

Fig. 56. Dåbskande, o. 1952 (s. 3656). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Baptismal jug, c. 1952.*

Foden, udført 1898,[51] er en firkant med afskårne hjørner. På den sydvendte side er et kors mellem to træer, og på den østvendte side et kors mellem to cirkelkors. De øvrige sider er glatte; på den nordvendte side er en stor reparation med cement.

Fonten har i kraft af sin udsmykning fællestræk med flere sydfynske fonte, deriblandt Korup, som også har trekantbort (*DK Odense* 2749), men den står alligevel som et isoleret eksemplar.[118] 1882 ønskede man fontens oliemaling og hvidtning fjernet.[51]

1590 stod fonten i koret.[14] 1886 fremgår, at den hvilede på en muret fod.[119] 1898 udførtes den nuværende fod, og 1958 blev fonten flyttet til sin nuværende plads i skibets nordøsthjørne (jf. fig. 64).

Dåbsfad (fig. 55), 1500-tallet, et Nürnbergarbejde af messing med drevet og stemplet udsmykning, 50,5 cm i diameter. I bunden er en gengivelse af Bebudelsen omgivet af en bort med utydelig minuskelindskrift og derom to borter med henholdsvis stemplede rosetter og blade, der gentages på fanen. Lignende fade findes i talrige kirker (sammenlign med Herringe s. 3580).

Dåbskande (fig. 56), o. 1952,[16] af messing, 25 cm høj, med pæreformet korpus med en omløbende rille under hanken, og kuplet, hængslet låg med kors i lavt relief.

†*Dåbskande*, omtalt 1862, af tin, med låg.[42]

Af et ⋆(†)*korbuekrucifiks* fra o. 1500 er bevaret Kristusfiguren om end i stærkt fragmenteret tilstand (fig. 57). Fragmentet, ca. 82×22 cm, mangler hele ansigtet og venstre side af hovedet, begge arme, det meste af højre ben og den nederste del af venstre; endvidere har figuren en dyb revne midt ned gennem kroppen og en mindre gennem lændeklædets snip, og der er spor efter angreb af borebiller. Hovedet hælder mod højre skulder, og en hårlok er faldet frem over den, brystkassen med sidesår i højre side træder stærkt frem over det indtrukne mellemgulv, og knæet er let bøjet.

Fig. 57. Fragment af ⋆krucifiksfigur fra (†)korbuekrucifiks, o. 1500 (s. 3656). I Ringe Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Fragment of ⋆crucifix figure from chancel arch (†)crucifix c. 1500.*

Fig. 58. Prædikestol, 1581 (s. 3657). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Pulpit, 1581.*

Det korte lændeklæde har været bundet foran med nedhængende snip mellem benene. Figuren er konserveret o. 1992-93, hvor den blev renset og overfladebehandlet med voksfernis.[120] 1886 henlå 'rester' af figuren i våbenhuset,[119] og 1904 lå den på loftet ('en ringe levning').[49] I 1920'erne blev den indleveret til Ringe Museum (inv.nr. 3028).

†*Korgitter*, antagelig 1581 (jf. prædikestol), omtalt 1590 (»Choret under indluct met Tralier«).[14] Spor i murværket vidner formentlig om gitterets placering (jf. s. 3628). Gitteret omtales ikke i forbindelse med de omfattende forandringer 1850,[77] og det kan være taget ned på et tidligere tidspunkt (jf. også (†)lektorieprædikestol ndf.).

Prædikestol (fig. 58), 1581 (jf. †indskrift ndf.), sandsynligvis bekostet af Gabriel Knudsen Akeleye og Helvad Sparre, oprindeligt opsat på et pulpitur foran korbuen som en (†)lektorieprædikestol (jf. ndf.). Foruden kurven på tre fag, der nu er opsat som en almindelig prædikestol på en muret sokkel i skibets sydøsthjørne, er et fag af pulpiturets brystning genanvendt som forpanel ved degnestolen forrest i stolestadernes sydrække, dog i beskåret tilstand (jf. ndf.). Prædikestolen er udført af eg.

Kurvens tre arkadefelter indrammes af omløbende pilastre. Pilastrene har profilkapitæler med indridsede dobbeltstreger omkring en hvirvelroset og bærer profilerede bueslag med treblade i sviklerne. Storfelterne er glatte, men ved en besigtigelse 1955 konstateredes spor efter påsatte †lister, der havde dannet en rombe.[121] De stærkt profilerede postamentfelter har latinsk indskrift med delvist sammenskrevne reliefversaler: »Verbum: Domin(i)/ manet: in: æternu(m):/ Esaiæ: XL: Cap: (Guds ord forbliver til evig tid Es. 40. kapitel) (Es. 40,8) (jf. også ndf.), mens frisefelterne har forskelligt udformede, symmetriske rankeornamenter med fligede blade. Håndlistens dækplade og læsepulten er fornyet 1958.[79]

Kurven hviler på en muret og hvidkalket sokkel, sandsynligvis fra 1850. Opgangen er en muret trappe fra 1958 med trin i gule tegl, hvidkalket vange og gelænder af sortmalet smedejern med håndliste af eg.

Staffering. Prædikestolen står siden 1958 med gråt rammeværk med sorte, røde og forgyldte profiler, blågrønne fyldinger og forgyldte ornamenter og indskrift, afstemt efter farverne på altertavlen. Den menes oprindeligt at have stået umalet.[79] Ved en farveundersøgelse 1957 konstateredes, at det ældste farvelag var gråt. Derefter fik stolen sort rammeværk med hvide, lyseblå og bronzeforgyldte profiler, sorte storfelter med lyseblå arkadeindramning og forgyldt indskrift på sort bund i postamentfelterne (jf. fig. 34).[122] Antagelig i begyndelsen af 1900-tallet blev den malet med mørkebrun egetræsmaling med forgyldte detaljer (jf. fig. 53), der blev afrenset 1958.

Prædikestolen kan i kraft af storfelternes i uform sammenløbende pilastre og frisefelternes symmetriske rankeornamenter henføres til en gruppe fynske prædikestole fra 1570'erne (jf. *DK Odense* 3956). Nærmest kommer stolen i Nørre Lyndelse (1572, *DK Odense* 3952), men også stolene i Avnslev (1573) og Hellerup (1575) (begge Vindinge Hrd.) må regnes til gruppen, ligesom der er fællestræk med den lidt anderledes udformede stol i Næsbyhoved-Broby (*DK Odense* 2711). Gestelevstolen er dog et noget enklere arbejde uden de prydbæltesmykkede hjørnesøjler, som adskiller kurvens arkadefag på de øvrige stole.

Prædikestolen er tidligst omtalt 1590 af biskop Jacob Madsen. Den var opsat som en såkaldt (†)*lektorieprædikestol* (»Prædikestoel for Choret vdj et Pulpetur«),[14] altså som en fremspringende karnap på et pulpitur foran korbuen, hvortil der var adgang via en trappe i korets sydside.[123] Med til denne indretning må formentlig regnes †korgitteret (jf. ovf.),[124] men 1849 nævnes, at pulpituret hvilede på piller.[77] Hele arrangementet har sandsynligvis været bekostet af Gabriel Knudsen Akeleye og Helvad Sparre.

Pulpiturets brystning havde arkadefyldinger svarende til prædikestolens med †indskrift med reliefversaler i postamentfelterne. Indskriften bestod af tre eller fire skriftsteder, hvoraf det ene er bevaret på prædikestolen (jf. ovf.), og den blev delvist afskrevet af Niels Ringe o. 1830, da lektorieopbygningen endnu var intakt: »vnvs est mediator de(i)/ et hommnvm[!] hom(o)/ iesvs christvs/ verbum domin(i)/ manet in æternv(m)/ esaiæ xl cap/ qvi ex deo est verba/ dei avdit joann 8« (Mennesket Jesus Kristus er den eneste formidler mellem Gud og mennesker (1 Tim 2,5). Guds ord forbliver til evig tid, Esajas 40. kapitel (Es. 40,8). Den, der er af Gud, hører Guds ord, Johannes 8 (Joh. 8,47)). Herefter fandtes yderligere »et Sæt Skrift«, som ikke kunne afskrives, da det var skjult bag †herskabsstolen (s. 3661).[125] Under postamentets indskrift fandtes våbenskjolde, initialer og årstal. I syd var det for Akeleye og Sparre hvorover henholdsvis »GKF« (Gabriel Knudsens fædrene) og »HSF« (Helvad Sparres fædrene) og under skjoldene »1581«. I nord var ligeledes to våbenskjolde, som dog var 'ukendelige', ledsaget af initialerne »GKM« (Gabriel Knudsens mødrene) og »HSM« (Hedvig Sparres mødrene) samt tallet »15«, uden tvivl Gabriel Knudsens og Helvad Sparres mødrene våben, dvs. Urne og Grubbe samt årstallet 1581.

Lektorieprædikestolen blev nedtaget ved restaureringen 1850.[126] Kurven blev opstillet på sin nuværende plads i skibets sydøsthjørne med adgang fra koret via en †trappe af træ, mens brystningspanelet fra pulpituret blev genanvendt som forpanel i †stolestaderne (s.d.).

Ved istandsættelsen 1957-58 blev et †panel af brædder omkring den murede sokkel, formentlig

fra 1850, borttaget, og den nuværende, murede trappe blev opført.[127] Endvidere blev prædikestolen nymalet.

Lektorieprædikestole blev fra 1570'erne opsat i talrige kirker, men kun to er bevaret i deres oprindelige sammenhæng, nemlig Ulfborg (Ringkøbing Amt) og Thise (Hjørring Amt). I adskillige tilfælde er lektorieprædikestolen dog som i Gestelev genanvendt som almindelig prædikestol, se f.eks. Davinde og Rolfsted (hhv. 1599 og 1593, *DK Odense* 3679 og 3825), Øse og Alslev (hhv. 1584 og o. 1592, *DK Ribe* 1616 og 2018).[128]

†*Prædikestolsbeklædninger*. 1) O. 1862, da prædikestolens kant og †læsepult skulle beklædes.[16] 2) 1902, af rødt fløjl med guldfrynser.[42]

Stolestader (jf. fig. 64), 1958,[129] med 114 cm høje fyldingsgavle mod midtergangen, glatte gavle mod væggene og fyldingsryglæn. På det bageste stade i sydrækken ved udgangen til våbenhuset er påsat en hylde til salmebøger. Stolene står i

Fig. 59. Forpanel fra (†)lektorieprædikestolens pulpitur, 1581, genanvendt i degnestolen (s. 3661). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Front panel from (†)lectorium pulpit gallery, 1581, re-used in parish clerk's seat.*

blank fyr med sortlaserede gavlfyldinger; på sæderne ligger grønne hynder. De er opstillet med 13 rækker i nordsiden og 12 i sydsiden. Det forreste stade i sydrækken er indrettet som degnestol med ældre gavl, låge og forpanel (jf. ndf.).

†*Stolestader*, formentlig 1593, af fyrretræ, af biskop Jacob Madsen blev de 1596 beskrevet som nye: »Alle Stole aff ny Fyr«.[14] En gavl og en låge er bevaret i degnestolen (jf. ndf. og fig. 60). 1671 blev en stol repareret eller nyudført.[21] O. 1830 noterede Niels Ringe, at stolene var umalede; på en af de forreste stole stod årstallet »1593« samt initialerne »K:L:« og »S:H:«.[130]

Da (†)lektorieprædikestolen blev taget ned 1850, blev dele af pulpiturbrystningen genanvendt som forpanel i stolestaderne, således et fag i syd (jf. degnestol ndf.) og tre fag i nord i †herskabsstol nr. 2.[131] 1862 skulle stolestaderne forsynes med rygstød og skråpulte og kvindestolene gøres højere,[132] og 1874 blev de malet hvide (jf. fig. 34).[16] Formentlig blev stolestaderne stærkt ombygget i denne periode; i hvert fald beskrev Løffler 1886 stoleværket som 'nyt' bortset fra forpanelerne;[119] et antal oprindelige gavle var desuden bevaret i øst.[35] 1904 fandt man, at stolene var 'højst ubekvemme, sæderne utilbørligt smalle og rygstøtterne lodret-

Fig. 60. Gavl og låge fra †stolestader, 1590-96, genanvendt i degnestolen (s. 3661). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *End and door from †pew, 1590-96, re-used in parish clerk's seat.*

te',[49] og 1912 blev de gjort 'mere bekvemme' og malet i en 'smuk egefarve' (jf. fig. 53).[15]

Det forreste stade i sydrækken blev i anden halvdel af 1800-tallet taget i brug som *degnestol* (fig. 59-60). Gavl og låge er bibeholdt fra †stolestaderne fra 1590-96. Førstnævnte har to fyldingsfelter med spor efter romber af påsatte lister, svarende til †udsmykningen på prædikestolen, og adskilt af en skarprygget, vandret profil. Lågens rammeværk har neglesnit, og på fyldingen er spor efter en rombe. Som forpanel tjener et fag af (†)lektorieprædikestolens pulpiturbrystning fra 1581; dog er postamentfeltet med †indskrift savet af.[133] Det øvrige forpanel, pultbrættet og en hylde under det må være fra anden halvdel af 1800-tallet, mens de to bageste gavle og sædet er fra 1958, hvor en egetræsbemaling på de ældre dele også blev afrenset.[134]

†*Præste- og degnestole*, omtalt 1862, indrettet på hver side af altertavlen bag panelvæggen (jf. s. 3646 og fig. 34).[135]

†*Herskabsstole*. 1) Formentlig o. 1650-1750, for ejerne af Nordskov, opstillet i skibets sydøsthjørne foran og under †lektoriepulpituret (jf. ovf.). Stolen var forsynet med vinduer og havde formentlig form af en lukket kasse. Den blev nedtaget ved restaureringen 1850.[136]

2) O. 1850, for ejerne af Nordskov, indrettet i de forreste †stolestader i nordrækken med genanvendelse af de eksisterende gavle og låger fra 1590-96 og forsynet med forpanel i tre fag fra (†)lektorieprædikestolens pulpiturbrystning fra 1581 (jf. ovf.). 1957 var panelets postamentfelter beskadiget, men indskriften (»vnvs est mediator dei/ et homminvm homo/ iesvs chrstvs« (jf. ovf.)) kunne endnu læses.[137] Herskabsstolen var egetræsmalet, og på panelet fandtes to underliggende grå lag, hvoraf det ældste svarede til det ældste lag på prædikestolen.[127] Ved istandsættelsen 1957-58 blev stolen sløjfet og panelet hensat på loftet, hvorfra det siden er forsvundet.[79]

Otte *løse stole*, 1959,[5] Hans J. Wegner, CH23, fra Carl Hansen & Søn, Odense; af eg med flettet sæde. Stolene står i koret.

†*Brudeskammel*, omtalt 1862.[16]

To *bænke*, formentlig o. 1850, står langs våbenhusets øst- og vestvæg, heraf er den østre uden ben og anbragt oven på den murede vægbænk (s. 3624 og fig. 15).

†*Bænke*, omtalt 1862, to bænke af træ i koret.[16]

Pengeblok (fig. 61), 1700-tallet, af eg, 82 cm høj. Forsidens låge er af jern og hængslet til tre tilsvarende bånd, hvoraf det ene er forsynet med overfaldslukke; derunder er yderligere et omløbende bånd. Øverst er et jerndække med pengetragt. Selve blokken er umalet, beslagene er sorte. Blokken står ved udgangen til våbenhuset.

Pengebøsse, 1900-tallet, Martin Nyrops kirkebøsse. Af messing, cirkulær med kors i lavt relief på forsiden og pengetragt øverst. Bøssen hænger ved døren til våbenhuset (jf. fig. 16).

To †*klingpunge*, omtalt 1862.[16]

Dørfløje. *Udvendige*. 1) (Jf. fig. 82), antagelig o. 1921,[138] fladrundbuet dobbeltfløj af oliebehand-

Fig. 61. Pengeblok, 1700-tallet (s. 3661). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Money box, 1700s.*

Fig. 62. Kasselås, 1757, på senmiddelalderlig dørfløj (s. 3662). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Box lock, 1757, on Late Medieval door panel.*

let eg med fligede stabelhængsler af sortmalet jern samt tilsvarende dørgreb og langskilt i gennembrudt arbejde. Et parti forneden på hver fløj er fornyet. Fløjene har indvendig beklædning med tre svagt pyramideformede fyldinger, dørgreb og langskilt af messing samt moderne kasselås; beklædningen er malet lysegrå. Fløjene er indsat i vestindgangen i tårnet (jf. s. 3630).

2) (Jf. fig. 17), 1958, fladbuet enkeltfløj af bejdset eg med beslag af stål og dørgreb af messing; i hovedindgangen i våbenhuset.[16]

Indvendig. 1) Sandsynligvis senmiddelalderlig og samtidig med våbenhuset;[139] nu indsat i døren mellem kirken og våbenhuset (jf. fig. 15-16). En nærmest fladbuet enkeltfløj, 205×120 cm, samlet af to lodrette planker, som på indersiden mod kirken holdes sammen af to vandrette og en skrå revle. Ydersiden er beslået med syv vandrette bånd af jern, heraf to gangjern. Båndene er, bortset fra det øverste og det nederste, ledsaget af hver fire halvcirkelformede båndornamenter; dog er ornamenterne ved det næstøverste bånd kun kvartcirkulære. Endvidere en dørring med rosetformet beslag samt et tunget og takket låseblik med stor nøgle. En *kasselås* (fig. 62), formentlig tilføjet 1757, bekostet af Peter Bernhard Wolfrath, har låsehus af træ med indskrift med fordybede versaler men er på et senere tidspunkt beskåret, så begyndelsen af hver linje mangler: »... aiar wolf/... hauer la/... denne laas/ ...rt anno/ 1757« (kirkeejer Wolfrath har ladet denne lås gøre år 1757). Desuden er slaglisten fornyet, og der er foretaget en mindre udlapning forneden.[79] Ydersiden er bejdset, mens indersiden står i blank eg. En gul egetræsmaling, formentlig fra anden halvdel af 1800-tallet,[53] blev afrenset 1958.

1672 blev der udført hængsler af jern til våbenhusdøren.[21] Fløjen var oprindeligt indsat som udvendig dørfløj i våbenhuset,[140] men blev 1958 flyttet til sin nuværende plads.

†*Dørfløj, udvendig*, 1800-tallets første del,[141] en fyldingsdør med udvendig flammering, der oprindeligt var indsat i indgangsdøren i tårnet, men 1950 henstod i tårnrummet.[53]

†*Pulpitur* (jf. fig. 63), 1700-tallet(?), tidligst omtalt 1857, da trappen til det skulle fornys.[49] Pulpituret var opsat ved skibets vestvæg med adgang via en lille, stejl trappe og beregnet for 'unge folk'.[16] Det hvilede på to piller med affasede hjørner og havde brystning af fyldingspanel; det var egetræsmalet med forgyldte cirkelrosetter i fyldingerne. I begyndelsen af 1900-tallet måtte det understøttes

med en bjælke og nogle tværdragere.[16] Pulpituret var møbleret med †bænke, der 1896 blev beskrevet som værende af 'beklagelig beskaffenhed',[16] og fra 1929 var kirkens †harmonium opstillet på det.[53] Pulpituret blev nedtaget 1957/58.[35]

Orgel (jf. fig. 64), 1998, med syv stemmer, to manualer og pedal. Bygget af Knud Jønsson, A.E. Lang's eftf. Orgelbyggeri, Greve. En stemme udskiftet 2001. Disposition: Manual I: Rørfløjte 8', Principal 4', Oktav 2'. Manual II: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Krumhorn 8'. Pedal: Bordun 16'. Manualomfang C-f^3, pedalomfang C-f^1. Koblinger: II-I, I-P, II-P. Orglet, som oprindeligt var i privat eje, blev opstillet i kirken 2009.[142] Det står på gulvet i vest med østvendt facade og spillebord.

★*Orgel*, 1960, med fire stemmer. Bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa. Opstillet på gulvet i vest med østvendt facade og spillebord. 2009 overtaget af P.-G. Andersen & Bruhn Orgelbyggeri, Rødekro.[143]

†*Harmonium*, anskaffet 1929 fra Anton Berntsen, Vejle.[52] Opstillet på †pulpituret.

Salmenummertavler. 1-3) (Fig. 65; jf. også fig. 34 og 53), o. 1800, af fyrretræ, henholdsvis 101×37 cm (to styk) og 80×37 cm, med svejfet overkant og hul til ophæng. Sortmalede til påskrift af numre med kridt. Tavlerne opbevares på loftet.

4-5) (Fig. 66), 1900-tallets første halvdel, af træ, 93×61 cm, med svejfet, volutprydet overkant og søm til ophæng af salmenumre. Tavlerne er siden 2005 hvidmalede med forgyldt profil og indskrift med påsatte, forgyldte versaler: »Daab« og »Nadver«; cifre af messing. Tavlerne var oprindeligt mørkebrune (jf. fig. 90).[35]

5) Svarende til ovennævnte, men smallere, 93×42,5 cm, og uden indskrift.

Kirkestævnetavle (fig. 67), 1800-tallet, 41×27,5 cm, med svejfet overkant. Tavlen er sortmalet med indskrift med hvid fraktur: »Lyses til Sognestævne«. Ophængt på sydvæggen i våbenhuset.

Fig. 63. Indre set mod vest med †pulpitur fra 1700-tallet(?), nedtaget ved istandsættelsen 1957-58 (s. 3662). Foto i kirkens arkiv. – *Interior looking west with †gallery, 1700s*(?)*, taken down during the repairs of 1957-58.*

Maleri, 1965, malet af Niels Lindberg, Nørre Broby. Olie på lærred, 71,5×54,5 cm (lysmål 63×46), indsat i en profileret ramme. Signatur i nederste venstre hjørne: »N. Lindberg 65«. Vintermotiv af kirken set fra sydvest med kirkegårdsmuren i forgrunden. Ophængt i våbenhuset på vestvæggen.

Lysekroner. 1-2) 1914, skænket af Frederik og Anna Sophie Sporon-Fiedler. Barokkopier med balusterstamme, hvorfra udgår otte s-svungne arme med to lyseskåle hver og derover otte pyntearme med refleksblomster. Stammen afsluttes af en stor hængekugle med profileret knop og indskrift med graveret skriveskrift: »Fra Fr. og A. Sporon-Fiedler, Nordskov, den 6te September 1914«. Ophængt i sortmalede jernkæder med forgyldte kugler i andet og tredje fag.

3) 1958,[35] barokkopi med otte s-svungne arme med bladled, hvorimellem er otte mindre, fligede arme; alle arme bærer en lyskilde. Balusterstammen afsluttes forneden af en stor hængekugle med profileret knop, foroven udgår otte små, fligede pyntearme, og øverst er en vinget løve, der holder et skriftbånd (Markus), samt en trepasfor-

Fig. 64. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Interior looking west.*

Fig. 65-66. 65. Salmenummertavler nr. 1 og 3, o. 1800 (s. 3663). 66. Salmenummertavler nr. 4-5, 1900-tallets første halvdel (s. 3663).Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *65. Hymn boards no. 1 and 3, c. 1800. 66. Hymn boards no. 4 and 5, first half of 1900s.*

met ophængsring. Kronen hænger i en sort jernkæde med gyldne kugler i fjerde fag.

Lampetter. 1-6) 1958, barokkopier med cirkulær, profileret vægplade, tre s-svungne arme med bladled og flade lyseskåle. Opsat parvis i koret, våbenhuset og kapellet.

Kirkeskib (fig. 68), o. 1870, »Nordskov«, en model af en fuldrigger af samme navn, der blev bygget i Nyborg 1846 til købmand og ejer af Nordskov Hans Kruuse.[144] Den tremastede fuldrigger har en kanon på hver side og kvindelig galionsfigur; hækken er prydet med overflødighedshorn og rosetter. Sejlene ligger pakket på rær og spryd, og i stormasten er et rederiflag med bogstaverne »HK«. Skroget er sortmalet med hvid portgang, rød bund og forgyldte detaljer; navnet står med forgyldte versaler på hækken og i stævnen på hver side. Skibet hænger i en hvidmalet jernstang i buen mellem andet og tredje fag. Det er restaureret 1989.[35]

To †*faner* var i begyndelsen af 1900-tallet opsat bag altertavlen.

Fig. 67. Kirkestævnetavle, 1800-tallet (s. 3663). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Parish meeting board, 1800s.*

Fig. 68. »H K Nordskov«. Kirkeskib, o. 1870 (s. 3665). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *"H K Nordskov". Church ship, c. 1870.*

†*Ligbåre*, omtalt 1672, da den blev repareret med brædder.[21] Måske den samme, der nævnes 1862.[16]

Klokke (fig. 69), 1786, støbt af D. G. Herbst, København, og skænket af Christiane Margrethe Wolffrath. Klokken måler 78 cm i diameter og har indskrifter med versaler. Om halsen er et bånd med støberindskrift, kantet af perlestav: »Støbt af D. C. Herbst kongli hof klockestøber i Kiøbenhavn. Gud alene æren«; over båndet er der akantusranker, og under det er der palmetter. På legemet er giverindskrift: »Oberstinde v(on) Wulfrak til Norschou anno 1786«.

D. C. Herbst har leveret klokker til talrige kirker, bl.a. Faaborg (†)Skt. Nikolaj (1785, s. 790), Svendborg Skt. Nikolaj (1790, s. 215) og Diernæs (1791, s. 2985). Klokken hænger i en slyngebom.

†*Klokke.* 1577 nævnes, at en Jep Knudsen sørgede for strenge til klokken mod brugsretten til tre stykker af kirkens jord.[8] 1588 blev det noteret i kirkens regnskaber, at Gabriel Knudsen Akeleye havde taget en lille klokke fra kirken og hængt den op på Nordskov; klokken skulle leveres tilbage til kirken.[8] 1590 fandtes én klokke i kirken.[14] 1755 blev klokken beskrevet som 'ganske god og anselig'.[45]

Fig. 69. Klokke, 1786, støbt af D. G. Herbst, København, og skænket af Christiane Margrethe Wolffrath (s. 3666). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Bell, 1786, cast by D. G. Herbst, Copenhagen, and donated by Christiane Margrethe Wolffrath.*

Fig. 70-71. Mindetavle nr. 1, o. 1721, over Cordula Thomasdatter Schiøtz (†1721) (s. 3667). 70. Forside. 71. Bagside. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Sepulchral tablet no. 1, c. 1721, commemorating Cordula Thomasdatter Schiøtz (†1721). 70. Front. 71. Back.*

GRAVMINDER

I kirken findes tre mindetavler henholdsvis fra 1721, o. 1849 og o. 1945. Under koret er en (†)muret begravelse, antagelig fra 1500-tallet, og †gravkapeller blev indrettet i tårnrummet i midten af 1700-tallet og i våbenhuset i første del af 1800-tallet.

Mindetavler. 1) (Fig. 70-71), o. 1721, over »den gvdelskende møe« Cordvla (Cordula) Thomasd(atter) Schiøtz, ✶24. okt. 1700 i Assens, †6. juni 1721 på Nordskov.[145]

Oval tavle af sortmalet træ, 32,5×40 cm. På den hvælvede forside står personalia med forgyldte versaler, og på den flade bagside er med lys antikva omgivet af en bladkrans anført et håbefuldt mindevers, forfattet af den afdødes far:

»Pigen er iche Død
men Sofuer, og Skall wogne
udi Sin frelsers Skiød
huor hun i fryd Skall Bogne,
thi hun i lifue her
trolofuet war med gud
nu er hun fahren hiem
og Blefuen Christi Brud.

Till en liden ihukommelse
af Den Salig Piges fader
Thomas Schiøtz«.

Tavlen hænger på våbenhusets vestvæg.

2) (Fig. 72), o. 1849, over F. I. Sehestedt (Frederik Jørgen Sehested) til Nordskov, major, †20. nov. 1849, og Anne Marie Sehestedt (Anna Marie Sehested), f. Fabritius de Tengnagel, †17. maj 1835.

Tavle af lys grå sandsten, 39×55 cm, med profileret ramme med rifling og indskrift med fordybet antikva, udfyldt med sort. Tavlen er indmuret i nordvæggen i våbenhuset, hvor Sehesteds †kapel var indrettet (jf. s. 3669).

Fig. 72. Mindetavle nr. 2, o. 1849, over major Frederik Jørgen Sehested til Nordskov (†1849), og Anna Marie Sehested, f. Fabritius de Tengnagel, (†1835) (s. 3667). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Memorial tablet no. 2. c. 1849, to Major Frederik Jørgen Sehested of Nordskov (†1849), and Anna Marie Sehested, née Fabritius de Tengnagel, (†1835).*

Fig. 73-74. 73. †Kisteplade nr. 2, o. 1766, over løjtnant i kavaleriet Johan Diderick von Wolffrath (†1766) (s. 3669). 74. †Kisteplade nr. 3, o. 1788, over Christiane Margrethe von Wolffrath (†1788) (s. 3669). Foto Niels Elswing 1968. – *73. †Coffin plate no. 2, c. 1766, of Cavalry Lieutenant Johan Diderick von Wolffrath (†1766). 74. †Coffin plate no. 3, c. 1788, of Christiane Margrethe von Wolffrath (†1788).*

3) O. 1945, til minde om Danmarks besættelse 1940-45, af lysegråt marmor, 29×41,5 cm, med indskrift med fordybet antikva, udfyldt med sort: »Fra Vold til Frihed/ Fra Krig til Fred/ 9.4.1940-5.5.1945«. Tavlen var oprindeligt indmuret i tårnrummet i en †ramme af røde flensborgsten, men blev 1958 indmuret i våbenhusets vestvæg.[35] En tilsvarende tavle findes i Herringe (s. 3592).

†*Gravkapeller*. 1) *Peder Bernhard von Wolffraths kapel*, indrettet o. 1751/55, i tårnrummet.[146] Åbningen mellem kirken og tårnet må have været skærmet med en skillevæg, hvori var indsat en gråmalet fyldingsdør i gerigt med kraftig gesims båret af små knægte.[147] 1755 rummede kapellet to kister.[45] Det må være sløjfet i første del af 1800-tallet, da der blev etableret indgang gennem tårnet (jf. s. 3630).

Begravede: Louise Ocksen, †1753;[148] hendes lille søn, Hans Helmuth Wolffrath, †1755;[149] hendes ægtemand, Peter Bernhard von Wolffrath †1759 (jf. †kisteplade nr. 1); parrets søn Johan Diderick von Wolffrath †1766 (jf. †kisteplade nr. 2); Peter Bernhard von Wolffraths tredje hustru, Christiane Margrethe Wolffrath †1788 (jf. †kisteplade nr. 3).

†*Kisteplader*. 1) 1759, over Peter Bernhard von Wolffrath til Nordskov, oberst af kavaleriet, *25. marts 1699 i Rostock i Mecklenburg. 1° g.m. Catharina Gottliebe von Lüttichau 1721,[150] 'som blev ham, da han havde med hende avlet en datter efter et års kærlig samling ved en ukærlig skilsmisse tillige med samme datter berøvet'. 2° g.m. Louise de Ochsen (Hedevig Ocksen) 1729, med hvem han var gift i 14[151] år og fik to sønner og fire døtre, hvoraf en søn og to døtre 'med de-

res fru moder omfavner deres fader i evigheden', mens en søn og to døtre endnu levede. 3° g.m. Christiana Margareta (Christiane Margrethe) de Schmidt, f. de Brochmann (Brockelmann) 1754, med hvem 'han har levet i et lyksagligt, men desværre alt for kort ægteskab af fem år og seks måneder'; †25. dec. 1759, 59 år og ni måneder gammel. Efter personalia en lang, hædrende indskrift.

Plade af kobber i ramme med graverede rokokoornamenter.[152] 1897 blev pladen solgt på auktion til en antikvitetshandler.[152]

2) (Fig. 73), o. 1766, over Johan Diderick von Wolffrath, løjtnant i kavaleriet, søn af Peter Bernhard von Wolffrath og Louise de Ocksen, *24. okt. 1745, †29. jan. 1766.[119] Svejfet plade af metal i ramme med graverede bladornamenter. 1886 opbevaredes pladen på Nordskov, men er siden forsvundet.[119]

3) (Fig. 74), o. 1788, over Christiane Margrethe von Wolfrat (Wolffrath), f. von Brochelmann (Brockelmann), *1714, datter af generalmajor von Brochelmann (Brockelmann), 1° g.m. justitsråd Smidt (Schmidt) i Oldenburg, 2° g.m. Peder (Peter) Bernhard von Wolfrat (Wolffrath), oberst i kavaleriet og ejer af Nordskov, †10. aug. 1788.[119] Svejfet plade af metal i spinkel, gennembrudt ramme med bladværk. 1886 opbevaredes pladen på Nordskov, hvorfra den siden er forsvundet.[153]

2) *Det sehestedske kapel*, formentlig indrettet i første del af 1800-tallet af Frederik Jørgen Sehested, der ejede Nordskov 1802-35.[80] Kapellet, der var indrettet i våbenhuset,[154] blev sløjfet 1957-58 (jf. s. 3630). En mindetavle er endnu indmuret i våbenhusets nordvæg (s. 3667 og fig. 15).

Begravede: Formentlig Anna Marie Sehested †1835 (jf. mindetavle nr. 2 ovf.); Frederik Jørgen Sehested †1849.[155]

(†)*Muret begravelse* i koret (jf. fig. 75), uvis datering, antagelig indrettet i anden halvdel af 1500-tallet af *slægten Akeleye*; i 1700-tallet betegnet *den ahlefeldtske begravelse*.[45] Rummet er hvælvet, og der var adgang til det via en muret trappe foran indgangen til koret (jf. s. 3630).[156] Ved salget af Nordskov 1751 til Peter Bernhard Wolffrath blev begravelsen forbeholdt Ahlefeldt-familien, der havde ejet herregården siden 1696.[40] 1755 rummede krypten otte †kister.[40] 1912 fandtes en enkelt, velbe-

Fig. 75. (†)Krypt under koret set mod sydøst (s. 3630) med kiste fra 1706, tilhørende Frederik von Ahlefeldt (†1706) (s. 3671). Foto 1957/58 i kirkens arkiv. – (†)*Crypt beneath the chancel looking south east with coffin, 1706, of Frederik von Ahlefeldt (†1706).*

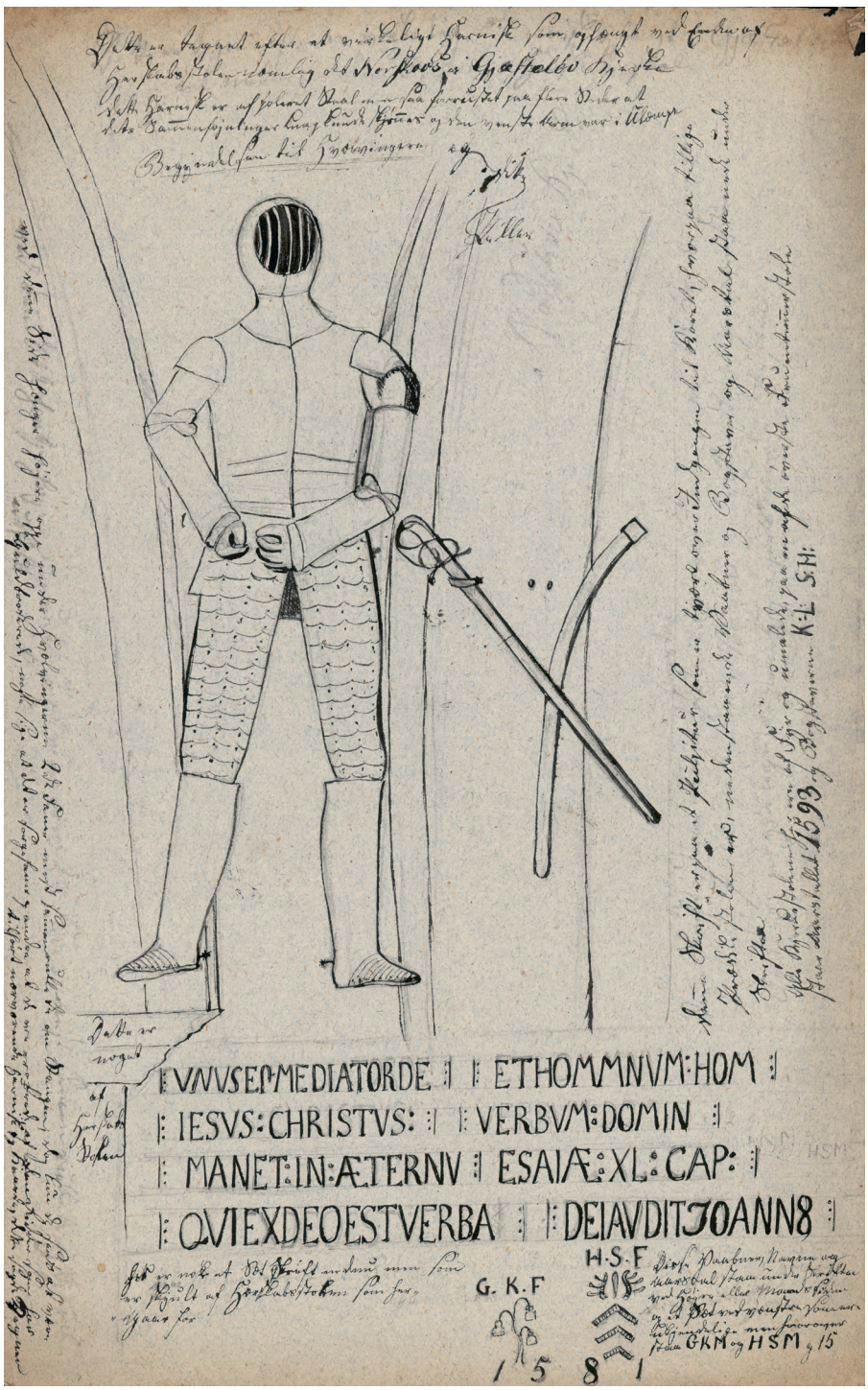

Fig. 76. Våbenskjolde og indskrift på (†)lektorieprædikestolens pulpitur 1581 (s. 3658) samt rustning, antagelig o. 1550, og palask og skede, antagelig fra slutningen af 1700-tallet (†gravudstyr, s. 3671). Tegnet af Niels Ringe o. 1830. I NM. – *Armorial bearings and inscription on (†)lectorium pulpit gallery, presumably c. 1581, and armour, presumably c. 1550, and cavalry palask and scabbard, presumably from the end of the 1700s.*

varet kiste i krypten (jf. ndf.), mens de øvrige var smuldret hen; resterne af dem blev begravet under flisegulvet i rummets nordøsthjørne.[157]

Begravede:[40] Antagelig Mikkel Knudsen Akeleye †1589;[158] oberst Frederik von Ahlefeldt †1706, hans anden hustru, Riborg Helvig Holck, †1732; to ugifte døtre af parret; sønnen ritmester Christian von Ahlefeldt †1749; dennes to små sønner; generalmajor Herman Frederik Beenfeldts hustru, Ida Gyldenkrone, †1746.[159]

Kiste (jf. fig. 75), 1706, tilhørende Frederik von Ahlefeldt. En barokprofileret kiste, rigt udsmykket med beslag af messing, og inden i denne en fritstående trækiste. På lågets ene skråside var to våbenskjolde ved siden af hinanden, og på lågfladen lå et krucifiks med en formentlig støbt Kristusfigur. Kisten bar desuden årstallet »1706«.[160] Kisten henstår endnu i krypten.[57]

I anden halvdel af 1600-tallet blev †*jordfæstebegravelser* i kirken fyldt op og gulvet over dem omlagt.[25]

†*Gravudstyr*. 1) (Jf. fig. 76), antagelig o. 1550,[161] en fuld pladerustning af poleret stål med handsker, støvler og hjelm, der var ophængt på hvælvkappen over Nordskovs †herskabsstol (nr. 1) i skibets sydøsthjørne. Rustningen er tegnet af Niels Ringe o. 1830; den var da stærkt rusten, og den venstre arm var 'i ulempe'.[130]

2) (Jf. fig. 76), pallask og skede, antagelig fra slutningen af 1700-tallet.[161] Ophængt på skjoldbuen i skibets sydøsthjørne.

3-4) Omtalt 1774, to gravfaner, en sort og en hvid, med ulæselig indskrift. Ophængt midt i kirken.[47] Det er antagelig de samme faner, der er omtalt o. 1830; de var da 'mest sammenrullede om stangen', men man kunne se, at de var guldbroderede.[130]

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 77), o. 1847 over Hans Kruuse, købmand, dannebrogsmand, ejer af Nordskov, *13. febr. 1790, †5. maj 1847, og hustru Anne Marie Ziegler, *17. dec. 1790, †22. maj 1860.

Monument af rød sandsten med indfældet tavle af hvidt marmor og kronet af et tilsvarende trekløverkors, 179×70 cm. På tavlen er indskrift med fordybede versaler, udfyldt med sort. Opstillet ved kirkens sydmur (jf. fig. 9).

Fig. 77. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1847 over købmand, ejer af Nordskov Hans Kruuse (†1847) og hustru Anne Marie Ziegler (†1860) (s. 3671). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Churchyard monument no. 1, c. 1847, to merchant, owner of Nordskov Hans Kruuse* (†*1847*) *and his wife Anne Marie Ziegler* (†*1860*).

2) (Fig. 79), o. 1847, over Hans Kruuse Harboe, *30. april 1847, †27. nov. 1847, og Hans Harboe, student, *1. okt. 1848, †3. sept. 1867. Efter personalia et vers: »Stirrer ei i graven ned/ med de taarefyldte blikke/ thi i graven er de ikke/ de er hist i evighed«.

Grotte af grå sandsten med indfældet tavle af hvidt marmor, 73×68. Grotten er dekoreret med vedbend i relief og har foroven spor efter et nedfældet †kors; tavlen er fladbuet og har indskrift med fordybede versaler, udfyldt med sort. Opstillet ved kirkens sydmur.

Fig. 78. Kirkegårdsmonument nr. 3, o. 1851, over premierløjtnant i søetaten Morten Julius Harboe (†1851) og hustru Marie Sophie Hansine Harboe, f. Kruuse (†1882) (s. 3672). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Churchyard monument no. 3, c. 1851, to naval 1st Lieutenant Morten Julius Harboe (†1851) and his wife Marie Sophie Hansine Harboe, née Kruuse (†1882).*

3) (Fig. 78), o. 1851, over Morten Julius Harboe, premierløjtnant i søetaten, *7. april 1819, †16. sept. 1851, og hustru Marie Sophie Hansine Harboe, f. Kruuse, *30. april 1821, †10. juni 1882.

Grotte af grå sandsten med indfældet tavle af hvidt marmor og kronet af et tilsvarende kors, 123×64 cm. Grotten har vedbend i relief, og på den fladbuede tavle er indskrift med fordybet antikva. Opstillet ved kirkens sydmur.

I kirkegårdens sydøsthjørne er Nordskovs gravsted med fire monumenter for medlemmer af slægten Sporon-Fiedler.

Fig. 79. Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1847, over Hans Kruuse Harboe (†1847) og student Hans Harboe (†1867) (s. 3671). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Churchyard monument no.2, c. 1847, to Hans Kruuse Harboe (†1847) and the student Hans Harboe (†1867).*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Gestelev Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til Danmarks Kirker, Kbh. 1933- , er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, København* (RAK). *Reviderede Regnskaber, Kirkeregnskaber.* Regnskaber Fyn 1662-1837. 4. Nyborg Provsti Salling Herred 1662-71 (*Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn. 4.). – 5. Nyborg Provsti Gudme, Sunds, Salling, Ærø og Als Herreder 1671-74 (*Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn. 5). *Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet*, 1. kontor. Journalsag 1848, Y 1219 (*Kultusministeriet.* Journalsag Y 1219).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Salling Herreds breve 1539-1805, 1805-1968 (*Bispeark.* Salling Hrds. breve). – Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786. – Visitatsprotokol 1732-1803, 1835-96. – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43 (*Bispeark.* Indb. om kirker og kirkegårde). – Sunds og Sallinge herreder 1853-67 (*Bispeark.* Sunds og Sallinge hrdr.). – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98 (*Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde). *Sallinge Herreds provstiarkiv*: Breve fra biskop, amtmand, stiftsøvrighed, guvernør og amtsprovst 1683-1824 (*Provstiark.* Breve fra biskop m.fl.). – Forskelligt 1712-1821 (*Provstiark.* Forskelligt). – Returnerede cirkulærer 1851-64 (*Provstiark.* Returnerede cirkulærer). – Synsprotokol for kirker og præstegårde 1915-75 (*Provstiark.* Synsprot. for kirker og præstegårde). *Sunds-Sallinge Herreds provsti*: Breve fra kollegier, ministerier, stiftsøvrighed, biskop og amt-

Fig. 80. Kirken set fra sydvest inden istandsættelsen 1957-58. Foto i kirkens arkiv. – *The church seen from the south west before the repairs of 1957-58.*

mand 1837-51 (*Sunds-Sallinge Herreds provsti*. Breve fra kollegier m.fl.). – Breve fra sognene i Sallinge Herred 1838-51 (*Sunds-Sallinge Herreds provsti*. Breve fra sognene). *Svendborg Amtsprovsti*: Synsprotokol for Sunds og Sallinge herreder 1824-39 (*Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.). *Gestelev Sogn*: Regnskabsbog 1570-1662 (*Sogneark*. Rgsk.). *Herringe Sogn*: Embedsbog 1819-1926 (*Herringe Sogneark*. Embedsbog). *Gestelev menighedsråd*: Forhandlingsprotokol 1904-60 (*Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Kallske samling*. 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755).

Nationalmuseet (NM). *Manuskripter*: C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyns Stift (Tillæg til Jacob Madsens Visitatsbog)*. Begyndt 1853 (NM. *Engelstoft*). *Notebøger*. Søren Abildgaard, notebog II, 1762, 58. – Jan Steenberg, notebog V, 1955, 107 f. *Indberetninger*: J. B. Løffler 1886 (bygning, inventar, gravminder). – J. Magnus-Petersen 1898 (⋆altertavle). – Chr. Axel Jensen o. 1900 (usigneret og udateret) (†kisteplader). – Rasmus Rue 1912 (muret begravelse). – Ejnar Mindedal Rasmussen 1950 (bygning, inventar). – Kirsten Weber 1955 (inventar og gravminder). – Egmont Lind 1957 (kalkmalerier). – Mogens Larsen 1957, 1960, 1986 og 1989 (inventar). – Hans Mikkelsen 2015 (muret begravelse).

Kirkens arkiv. Synsprotokol 1862 ff. (Kirkens arkiv. Synsprot.).

Tegninger og opmålinger. Niels Ringe o. 1830 (inventar, gravminder). – Ejnar Mindedal Rasmussen 1950 (skitser, plan af kirken, opstalter af facader, plan af kirkegården, forslag til nye kamtakker). – Axel Jacobsen 1956-57 (plan af kirken, opstalter af facader, tvær- og længdesnit, plan af kirkegården, forslag til ændringer i tårn og nye kamtakker).

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion over Gestelev kirke, Svendborg amt*, NNU rapport nr. 19, Nationalmuseet 2022 (*Hylleberg Eriksen 2022*).

Fig. 81. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I RAO. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's book of visitations.*

Historisk indledning ved Rikke Ilsted Kristiansen, kirkens omgivelser og bygning ved Pia Katrine Lindholt, glas- og kalkmalerier, inventar og gravminder ved Rikke Ilsted Kristiansen, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Bjørn Westerbeek Dahl og Kathrine Faust Larsen m.fl. Oversættelser ved James Manley (engelsk), Vibeke Winge (tysk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet august 2022.

[1] *De ældste danske Archivregistraturer*, Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog (udg.), I, Kbh. 1854, 110.

Fig. 82. Tårnet samt indgang til kirkegården, 1868, set fra vest (s. 3625). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The tower and entrance to the churchyard, 1868, seen from the west.*

[2] »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524-26«, *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 50.
[3] J. P. Trap, *Danmark*, Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft (red.), 5. udg., V,2, Kbh. 1957, 759.
[4] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*, Rigsarkivet (udg.), III, 1689-1719, Kbh. 1941, 194 f. og 198.
[5] RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.
[6] *Danske Kirkelove*, Holger Fr. Rørdam (udg.), I, Kbh. 1883, nr. 415 og 417 (7. jan. 1555).
[7] »Register paa Præsternes Underholdning i Nyborg Len 1554«, *Fra Fyens Fortid. Samlinger og Studier*, G. Wad (udg.), 1, 1916, 130.
[8] RAO. *Sogneark*. Rgsk.
[9] De øvrige var toskillinger fra 1719 og 1815 samt en skilling fra 1856. NM. Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling. Fundprotokol 1960 nr. 2666; korrespondance i NM.
[10] Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde* I, Århus 1892, 227 (nr. 819).
[11] Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde* II, Århus 1893, 358 (H nr. 69).
[12] *Tang Kristensen 1893* (note 11), 388 (H nr. 208).
[13] Kirkens arkiv. Synsprot.; RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Provstiark*. Returnerede cirkulærer.
[14] *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Jens Rasmussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 258 f.
[15] RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer; Kirkens arkiv. Synsprot.

Fig. 84. Romansk vindue i skibet under istandsættelsen 1957-58 (s. 3620 og 3633). Foto i kirkens arkiv. – *Romanesque window in the nave during the repairs of 1957-58.*

Fig. 83. Skibets nordside under istandsættelsen 1957-58 (s. 3633). Foto i kirkens arkiv. – *North side of the nave during the repairs of 1957-58.*

[16] Kirkens arkiv. Synsprot.
[17] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.
[18] RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde.
[19] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.; NM. Indb. ved Ejnar Mindedal Rasmussen 1950.
[20] RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 4.
[21] RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 5.
[22] RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; Kirkens arkiv. Synsprot.
[23] 1974 ønskedes nye egepæle ved lågen i sydøst og 1979 granitpæle. Det endte formentlig med den nuværende låge. Kirkens arkiv. Synsprot.
[24] NM. Korrespondance; *Fyens Stiftsbog* 1999, 196.
[25] RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 4-5.
[26] RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer; RAK. *Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet*, 1. kontor. Journal 1852 D.
[27] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.
[28] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. Indb. ved Ejnar Mindedal Rasmussen 1950.
[29] Jf. luftfoto 1954, www.geofyn.dk set 22. juni 2022.
[30] Formentlig er en del af soklen på skibets nordside omsat (jf. fig. 85).
[31] 1955 var flere romanske vinduer synlige, men hvor, vides ikke. NM. Jan Steenberg, notebog V, 1955, 107 f.
[32] Den sydøstre pille står på en synlig fundamentsten.
[33] På østsiden af det østligste hvælvs østlige skjoldbue, som nu er gjordbue mellem de nuværende andet og tredje fag, findes en uregelmæssig fortanding, som sandsynligvis forbandt buen med triumfmuren.
[34] Som skibets hvælv er østudvidelsens hvælv pudset på oversiden, så kappernes konstruktion ikke er synlig.
[35] NM. Korrespondance.
[36] NM. *Engelstoft*.
[37] Murenes nederste 6 m svarer til det planlagte nederste, overhvælvede stokværk.
[38] 1590 havde tårnrummet fladt loft, jf. *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 14), 258.
[39] Den søndre blev 1873 ommuret til sin nuværende form. RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Provstiark*. Returnerede cirkulærer; NM. *Engelstoft*; Kirkens arkiv. Synsprot.
[40] Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve* V, Kbh. 1760, 424; KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.
[41] Krypten blev påtruffet 1912, 1957 og 2014. NM. Indb. ved Rasmus Rue 1912 og Hans Mikkelsen 2015; korrespondance; *Fyens Stiftstidende* 31. aug. 1957.
[42] Kirkens arkiv. Synsprot.; NM. Indb. ved Ejnar Mindedal Rasmussen 1950.
[43] NM. Jan Steenberg, notebog V, 1955, 107 f.
[44] RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 4. Jf. Moths Ordbog, https://mothsordbog.dk/ordbog?query=bukkehoved, set 22. marts 2022.
[45] KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.
[46] NM. Indb. ved Ejnar Mindedal Rasmussen 1950; Jan Steenberg, notebog V, 1955, 107 f.; *Trap* 5. udg., 1957, V, 2 (note 3), 759.
[47] Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas* VI, Kbh. 1774, 745 f.
[48] RAO. *Provstiark*. Forskelligt.

Fig. 85. Romanske sokkelsten i kirkens nordmur. Til højre skråkantede kvadre på skibet (s. 3619) og til venstre genanvendte kvadre i østudvidelsen (s. 3621). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Romanesque foundation stones in the north wall of the church. On the right bevelled ashlars on the nave and on the left re-used ashlars in the eastern extension.*

[49] RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer.
[50] RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Provstiark*. Returnerede cirkulærer.
[51] RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; Kirkens arkiv. Synsprot.
[52] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.
[53] NM. Indb. ved Ejnar Mindedal Rasmussen 1950.
[54] RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.; *Fyens Tidende* 29. aug. 1956.
[55] Det blev overvejet at genopføre langhusets og tårnets kamtakker, og Ejnar Mindedal Rasmussen havde allerede 1950 udført et forslag til nye kamme. Selvom der var stor opbakning fra menigheden, blev gavlene ikke ombygget. RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; korrespondance i NM.
[56] NM. Indb. ved Hans Mikkelsen 2015.
[57] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.; *Fyens Tidende* 29. aug. 1956.
[58] Det har ikke været muligt at undersøge stenen nærmere pga. kortæppet og alterskrankens placering.
[59] RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer; Kirkens arkiv. Synsprot. I RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot. findes et tegningsudkast til flisemønstret af F. Sporon-Fiedler.
[60] Alle daterede prøver er udtaget i tømmer, der har bevaret splintved, eller som baseret på iagttagelser under prøveudtagningen kun mangler splintved. Dateringen af tårnets tagværk bygger på fire prøver, hvoraf yngste fuldstændig bevarede årring er dannet 1472 (prøvenr. 41620049) (*Hylleberg Eriksen 2022*).
[61] Her nævnes, at klokken skulle omhænges. Kirkens arkiv. Synsprot.
[62] NM. Korrespondance; Kirkens arkiv. Synsprot.
[63] NM. Projekt vedr. udvendig kalkning og indgreb mod kirkens opfugtning ved Havsteen-Mikkelsens Tegnestue 2014.
[64] Kirkens arkiv. Synsprot. 1889 nævnes, at man ønsker et brolagt fortov i ca. 1,5 alens bredde med rendestene; RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer.
[65] NM. S. Abildgaard, notebog II, 1762, 58. Sammenlign f.eks. med Skårup (s. 1771) og Egense (s. 1921). Der kunne være tale om et af korets †vinduer (jf. s. 3622), idet malerierne da ville være nær den gravkrypt, som antagelig blev indrettet af Akeleye-slægten i anden halvdel af 1500-tallet.
[66] Gabriel Knudsen Akeleye var søn af Knud Mikkelsen Akeleye (†1588) og hans anden hustru Margrethe Justdatter Urne (†?).
[67] Helvad Sparre var datter af Jep Thorbernsen Sparre (†1557) og Elsebe Sivertsdatter Grubbe (†1601).
[68] Om murermesterbemalinger, se Sissel F. Plathe, *Gotikkens kalkmalerier. De oversete dekorationer i Danmarks kirker*, Kbh. 2019.
[69] NM. Indb. ved Egmont Lind 1957; korrespondance; fotos i kirkens arkiv.

Fig. 86. Vindue i våbenhusets østmur (s. 3623). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Window in the east wall of the porch*.

[70] I korhvælvet var ribbernes pudslag så ødelagt, at det ikke kunne afgøres, om der havde været en tilsvarende dekoration.
[71] Jf. foto i kirkens arkiv. Cirkelslaget omtales ikke i NM. Indb. ved Egmont Lind 1957. Det blev af sognepræst C. W. Kolpen tolket som et livshjul, jf. korrespondance i NM.
[72] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1960; Kirkens arkiv. Synsprot.
[73] *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 14), 258 f.; Niels Ringes tegning med notater o. 1830, i NM (fig. 76); jf. også RAO. *Sogneark*. Embedsbog.
[74] Sammenlign f.eks. med Valløby Kirke (*DK Præstø* 307); jf. også Marie Louise Jørgensen, »Lektoriepræ-dikestole i Østdanmark. Udbredelse og forudsætninger«, *Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller*, Hugo Johannsen (red.), Kbh. 1983, 90-92.
[75] Forandringerne er beskrevet i RAO. *Sogneark*. Embedsbog: 'I Gestelev kirke er prædikestolen anbragt oppe under hvælvingen med en trappe fra korets søndre side. Skranken ved alteret gik i lige linje fra den nordre side og til denne trappe. Under den var en tillukket herskabsstol med vinduer for, men da alt dette

Fig. 87. Korets østgavl set mod øst (s. 3621). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *East gable of the chancel looking east.*

mørkede kirken og afbrød udsigten til koret, forandredes ifølge provstesynet dette 1850. Skranken om alteret blev firkantet med afbrudte hjørner, og prædikestolen anbragtes ved det vindue, som var bag herskabsstolen'.

[76] RAO. *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.

[77] RAK. *Kultusministeriet*. Journalsag Y 1219.

[78] RAO. *Sunds-Sallinge Herreds provsti*. Breve fra kollegier m.fl.

[79] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1960.

[80] Jens Vellev, »Altre og alterindvielser – særligt i Odense stift«, *Fynske Minder* 1975, 53.

[81] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1960; *Vellev 1975* (note 80), 38. Pottens funktion er uvis. Med placeringen forrest i alterbordet har den næppe tjent som beholder for relikvier. Om lydpotter, se også Ole Olesen, »Orglerne i Sct. Nicolai Kirke«, *Svendborg Sct. Nicolai*, Kaare Lund Rasmussen (red.), Svendborg 2008, 244-50.

[82] Ældre fotos i kirkens arkiv viser en uregelmæssig, firkantet fordybning i bordets overside, og det kan ikke fuldstændig udelukkes, at der er tale om en helgengrav. Fordybningen omtales ikke i det skriftlige materiale fra istandsættelsen.

[83] Sammenlign f.eks. med alterbordspanelet i Hjadstrup fra o. 1570 (*DK Odense* 5006).

[84] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1957 og 1960.

[85] RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; Kirkens arkiv. Synsprot. Giveren var en 'datter af Nordskov'.

[86] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1958.

[87] Dette farvelag er ikke omtalt i Mogens Larsens indberetning 1960.

[88] Hans Rasmussen har udført kopier af altermalerier til adskillige kirker, bl.a. Herringe 1946 (s. 3574) og Gislev (Gudme Hrd.); jf. Edvard Andersen, »Hans Rasmussen«, *Weilbach. Dansk Kunstnerleksikon* (4. udg.),VII, Sys Hartmann (red.), Kbh. 1998, 30 f.

[89] RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.; korrespondance i NM. På lærredets bagside er en indskrift med brun antikva, som beretter om donationen: »Carl Bloch: "Den tvivlende Thomas" Originalen i Ugerløse Kirke, Sj. Malet 1881. Kopi malet 1941 af Hans Rasmussen, Faaborg, skænket til Gestelev Kirke 6. Okt. 1941 af Hofjægermesterinde Anna Sporon-Fiedler, Nordskov, opstillet i Kirken 31. Maj 1942«.

Fig. 88. Tårnets østmur set fra skibets tagrum (s. 3625). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *East wall of the tower seen from the loft of the nave.*

[90] C.A. Zehngraf havde 1843 udført en kopi af Eckersbergs altermaleri til Marstal Kirke (s. 1675). Han har desuden leveret altermalerier til flere sydfynske kirker, bl.a. Herringe (s. 3573 med note 94).
[91] Korrespondance i NM (brev fra Hans Rasmussen til NM 29. dec. 1942).
[92] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1989.
[93] Sissel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks Middelalderlige Altertavler – og anden billedbærende kirkeudsmykning af betydning for liturgien og den private andagt* 1-2, Odense 2010, 279.
[94] *Plathe og Bruun 2010* (note 93), 279.
[95] Der er ikke bevaret beretninger fra de to restaureringer.
[96] *Plathe og Bruun 2010* (note 93), 279. Sammenlign med ⋆altertavlen fra Gurreby Kirke (Maribo Amt), i NM (inv.nr. D 21/1992); *samme* s. 299 f.
[97] Virginia Nixon, *Mary's Mother. Saint Anne in Late Medieval Europe*, Pennsylvania 2004, 16; Werner Esser, *Die Heilige Sippe. Studien zu einem spätmittelalterlichen Bildthema in Deutschland und den Niederlanden*, Bonn 1986, 15 f. og 75.
[98] Frugten kan være et symbol på Jesusbarnet; *Nixon 2004* (note 97), 137-39. Den symboliserer samtidig den velsignelse, Maria modtager gennem ham.
[99] Pæren må også her have en symbolsk betydning som en velsignelse af modtageren.
[100] Der kan være tvivl om identifikationen af de to mandlige figurer bagest tv., der må repræsentere hhv. Joakim, Annas første ægtemand, og Alfæus, Maria Kleofas' ægtemand. Efter figurernes positur at dømme repræsenterer figuren yderst tv. med blikket rettet mod Anna formentlig Joakim, mens figuren lige bag Maria Kleofas med blikket rettet ligefrem kan antages at repræsentere Alfæus (sammenlign med fremstillingen af Maria Salome og ægtemanden Zebedæus i den modsatte side).
[101] Indskrifterne er kun delvist synlige, men blev afskrevet 1898, hvor figurerne må have været taget ud. NM. Indb. ved J. Magnus-Petersen 1898. De har formentlig alle bestået af helgenens navn efterfulgt af ønsket »ora pro nobis« (bed for os).
[102] Anne Lidén, *Olav den helige i medeltida bildkonst. Legendmotiv och attribut*, Stockholm 1999, 240.
[103] NM. Indb. ved Magnus-Petersen 1898; V. Thorlacius-Ussing, *Billedskæreren Claus Berg*, Kbh. 1922, 94

f.; Francis Beckett, *Danmarks Kunst 2. Gotikken*, Kbh. 1926, 225; *Plathe og Bruun 2010* (note 93), 279.

[104] *Nixon 2004* (note 97), 1 og 133-64; *Esser 1986* (note 97), 32. For en dansk sammenhæng, se f.eks. fremstillingerne af *Den hellige slægt* på en ✶sidealtertavle fra o. 1500 fra Odense Vor Frue Kirke, nu i Museum Odense (*DK Odense* 1088), på et ✶relief fra en †altertavle fra o. 1500 i Rodsted †Kirke (Aalborg Amt), nu i NM, på et fragment fra en (†)sidealtertavle fra o. 1500 i Vissenbjerg (*DK Odense* 3404) eller på en predella i Nørre Broby fra o. 1515-20 (jf. *Plathe og Bruun 2010* (note 93), 37, 684 f., 994).

[105] Niels-Knud Liebgott, *Hellige mænd og kvinder*, Århus 1981, 162; *Plathe og Bruun 2010* (note 93), 1372.

[106] *Plathe og Bruun 2010* (note 93), 1385 f.; Erik Moltke, *Bernt Notkes altertavle i Århus Domkirke og Tallinntavlen*, I, Kbh. 1970, 102 f.

[107] RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer; Korrespondance i NM.

[108] NM. Indb. ved Magnus-Petersen 1898. Jomfru Maria manglede begge hænder, og et hul i figuren viste, hvor Jesusbarnet havde været fæstnet. Skt. Olaf og Skt. Katharina manglede begge højre hånd, og flere figurer manglede deres attribut.

[109] Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk kirkesølv*, Odense 1983, 100. Da Grandt-Nielsen registrerede kalken, var den i Sønder Højrup Kirke, hvortil Gestelev havde været anneks (jf. s. 3615), mens Sønder Højrup Kirkes kalk var i Gestelev, jf. *samme* s. 125. De to kalke er siden byttet om.

[110] Initialerne kan ikke umiddelbart knyttes til personkredsen omkring Nordskov eller andre med tilknytning til kirken.

[111] Chr. A. Bøje, *Danske guld- og sølvsmedemærker før 1870*, 4. udg., revideret og udvidet af Henrik Jakobsen, Odense 2022, nr. B4-3399.

[112] *Grandt-Nielsen 1983* (note 109), 125.

[113] Eller 'opmuntring'.

[114] Stagerne er anskaffet mellem Jacob Madsens to besøg 1590 og 1596. *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 14), 259.

[115] Lignende stager findes i bl.a. Stenstrup (s. 2153) og Hornborg (*DK Århus* 5290).

[116] RAO. *Herringe Sogneark*. Embedsbog.

[117] M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 38.

[118] *Mackeprang 1941* (note 117), 51 og 142. Mackeprang opfattede foden som oprindelig, men ophugget.

[119] NM. Indb. ved J. B. Løffler 1886.

[120] Oplyst af Jørgen Havelund, Ringe Museum.

[121] NM. Indb. ved Kirsten Weber 1955. Sammenlign med en (†)prædikestol i Landet fra o. 1550 (s. 2667) og med alterbordsforsider i f.eks. Skamby fra o. 1575-1600 (*DK Odense* 5448) og Bellinge fra 1595 (*DK Odense* 3082).

[122] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1957. Ingen af stafferingerne blev vurderet som egnede til fremdragelse.

[123] RAO. *Sogneark*. Embedsbog.

[124] Af de 21 korgitre, der er omtalt i biskop Jacob Madsens visitatsbog (note 14), var de 11 opsat i forbindelse med en lektorieprædikestol; Martin Wangsgaard Jürgensen, *Ritual and Art Across the Danish Reformation. Changing Interiors of Village Churches, 1450-1600*, Belgien 2018, 119 f. Jf. også note 74.

[125] Notater på Niels Ringes tegning (fig. 76), i NM. Sammenlign f.eks. med indskrifterne på de velbevarede dele fra en tidligere lektorieprædikestol i Øse Kirke (*DK Ribe* 1616); jf. også Ebbe Nyborg, »Lektorieprædikestole og katekismusaltertavler. Om inventarfornyelse i de sydvestjyske kirker i reformationsårhundredet«, Martin Blindheim m.fl. (red.), *Tro og bilde i Norden i Reformasjonens århundre*, Oslo 1991, 235-37.

[126] RAK. *Kultusministeriet*. Journalsag Y 1219; RAO. *Sunds-Sallinge Herreds provsti*. Breve fra kollegier m.fl.); *Sogneark*. Embedsbog; NM. *Engelstoft*.

[127] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1957.

[128] *Jørgensen 1983* (note 74), 89 ff.; *Nyborg 1991* (note 125), 223-50.

[129] RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; NM. Indb. Ved Mogens Larsen 1960; Kirkens arkiv. Synsprot.

[130] Notat på Niels Ringes tegning o. 1830 (fig. 76), i NM.

[131] NM. Indb. ved Kirsten Weber 1955; ældre fotos i kirkens arkiv

[132] RAO. *Bispeark*. Sunds og Sallinge hrdr.; *Provstiark*. Returnerede cirkulærer; Kirkens arkiv. Synsprot.

[133] Dette skete formentlig allerede 1850. NM. Indb. ved Kirsten Weber 1955.

[134] På forpanelet konstateredes to grå lag under egetræsmalingen, hvoraf det ældste svarede til det ældste lag på prædikestolen. NM. Indb. ved Mogens Larsen 1957 og 1960.

[135] RAK. *Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet*, 1. kontor. Journalsag 1848, O 1349; RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer; Kirkens arkiv. Synsprot.

[136] RAK. *Kultusministeriet*. Journalsag Y 1219; RAO. *Sunds-Sallinge Herreds provsti*. Breve fra kollegier m.fl.; Embedsbog.

[137] Her gengivet efter Mogens Larsens afskrift; NM. Indb. ved Mogens Larsen 1957.

[138] Dette år ønskedes indgangsdøren fornyet. RAO. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; Kirkens arkiv. Synsprot.

[139] M. Mackeprang, »Fyenske jærnbundne Kirkedøre fra Middelalderen«, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1943, 8. Helt udelukkes kan det ikke, at døren er fra tiden o. 1600; sammenlign med en dørfløj fra 1605 i Agedrup *(DK Odense* 4295) og en †dørfløj fra Allesø, som er dateret til senmiddelalderen/o. 1600 (*DK Odense* 5199).

[140] NM. Indb. ved J. B. Løffler 1886 og Kirsten Weber 1955.

[141] 1835 nævnes, at kirkens døre er 'nye'; RAO. *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.
[142] Den Danske Orgelregistrant.
[143] Den Danske Orgelregistrant. Her findes yderligere oplysninger om kirkens orgler.
[144] Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe*, Svendborg 1989, 86. En anden model af Nordskov hænger i Nyborg Vor Frue (s. 1037).
[145] Af kirkebogen fremgår, at hun blev begravet i kirken 8. juni; RAO. *Gestelev Sogn*. Enesteministerialbog 1717-1814.
[146] KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; NM. Engelstoft.
[147] Endnu 1957/58 var dørfløjen indsat i skillevæggen mellem kirken og tårnet (jf. fig. 63). NM. Indb. ved Ejnar Mindedal Rasmussen 1950.
[148] KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; *Hofman 1760* (note 40), 424; *Stamtavler over Danske Adelsslægter*, Louis Bobé og Albert Fabritius (red.), XV, Kbh. 1945, I, 41.
[149] KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; *Hofman 1760* (note 40), 424. Af kirkebogen fremgår, at han blev begravet 14. marts 1755; RAO. *Gestelev Sogn*. Enesteministerialbog 1717-1814.
[150] Formentlig fejllæsning for 1726, jf. *Stamtavler over Danske Adelsslægter 1945* (note 148), 41.
[151] Fejllæsning for 24, jf. *Stamtavler over Danske Adelsslægter* 1945 (note 148), 41.
[152] NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen o. 1900.
[153] NM. Indb. ved J. B. Løffler 1886. 1959 omtales 'tre gamle gravplader fra Nordskov', der skulle hænges op i våbenhuset; RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot. Dette synes dog ikke realiseret.
[154] I synsprotokollen 1862 benævnes våbenhuset 'gravkapellet'; Kirkens Arkiv. Synsprot.; jf. også NM. Engelstoft.
[155] 1849 blev det tilladt at hensætte Frederik Jørgen Sehesteds lig i kapellet, da det var adskilt fra den egentlige kirke, så sundhedsskadelig og ilde lugt ikke ville kunne trænge ud i denne. RAO. *Sunds-Sallinge Herreds provsti*. Breve fra sognene.
[156] *Fyens Stiftstidende* 31. aug. 1957.
[157] *Fyens Stiftstidende* 31. aug. 1957; NM. Indb. ved Rasmus Rue 1912.
[158] 9. nov. 1589 blev Mikkel Knudsen (Akeleye) begravet 'i hans sognekirke Gestelev'; »Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser for 16de Aarhundrede«, Joh. Grundtvig (udg.), *Samlinger til Fyens Historie og Topographie*, 6, Odense 1873, 378. Mikkel Knudsen ejede i fællesskab med sin bror Gabriel Nordskov efter deres far Knud Mikkelsens død i november 1588 (jf. †epitafium i Kølstrup (*DK Odense* 4245). Gabriel Knudsen er begravet i Ørsted Kirke (Odense Amt)).
[159] RAO. *Ringe Sogneark*. Enesteministerialbog 1707-38. Von Beenfeldt selv er begravet i Herringe Kirke (s. 3695).
[160] NM. Indb. ved Rasmus Rue 1912; *Fyens Stiftstidende* 31. aug. 1957; NM. Indb. ved Kirsten Weber 1955.
[161] Venligst oplyst af Jørgen Walseth, NM.

Fig. 89. Senmiddelalderligt alterbord under istandsættelsen 1957-58 (s. 3642). Foto i kirkens arkiv. – *Late Medieval Communion table during the repairs of 1957-58.*

Fig. 90. Indre set mod øst, o. 1960. Foto i kirkens arkiv. – *Interior looking east, c. 1960.*

GESTELEV CHURCH

The village is mentioned in 1386, while the church is first mentioned in connection with tax collection in 1524-26.

At least from the second half of the 1500s the church was closely associated with the main estate of the parish, Nordskov, and in 1696 the association was formalized when Frederik Gjedde acquired the advowson. In 1947 the church passed into freehold.

In 1555 Gestelev was annexed to Sønder Højrup (Vindinge District), but already before that the parishes seem to have had the same parson. In 1846 Gestelev was annexed to Herringe (p. 3549).

Finds. When the floor was dug up in 1957 six coins were found, including two Mecklenburg *hulpenninge* and one Erik of Pomerania's *hulpenning*. The coins were handed in to the National Museum in 1960.

Gestelev lies west of Ringe with the church located in the middle of the village. The long parish extends north and south west of the town. The village has not grown substantially since its first registration (fig. 3), and the church has maintained its central position in the village.

Building. The church consists of a Romanesque nave, to which a presumably narrower †chancel was once attached in the east. The nave is trapezoid in form and stands on a bevelled granite

footing with walls in raw fieldstone (fig. 85). The materials from the demolished †chancel were re-used in the later-added building parts (cf. below). Westernmost in the long walls of the church are the remains of two Romanesque doors (figs. 11 and 16). The south door was rebuilt in the Late Middle Ages, while the ashlar-built side members of the north door are visible in the façade. On the south side of the nave a bricked-up, round-arched window is visible (fig. 9). Several Romanesque building sections have disappeared in Late Medieval rebuildings (cf. below.): the †chancel arch wall disappeared in an eastern expansion, the flat †wooden ceiling of the nave was vaulted over, and both Romanesque †roof gables were taken down.

The church underwent several rebuildings in the Late Middle Ages. The nave was vaulted over with two octuple rib vaults, and subsequently the Romanesque †chancel was replaced by an eastern extension which made the church into a nave church. The c. 10-metre-long extension is in two bays, the eastern of which forms the chancel (fig. 14). It is primarily built of fieldstone, but several granite ashlar units – foundation stones, wall ashlars and cornerpieces from the Romanesque †chancel – have been re-used. Originally it had two segmentally arched windows in the south and one in the north. At about the same time as it was built the extension was vaulted over with two octuple rib vaults more or less the same as those of the nave.

Outside the Romanesque south door a porch was built in the Late Middle Ages. It is built in fieldstone and medieval brick in monk bond. The segmentally arched south door is profiled, and the gable has a rich decoration (fig. 17).

A tower at the east gable of the nave must have been built at the end of the 1400s, as the timber of the roofing was felled c. 1483 (cf. p. 3636). The tower is built of both raw and split fieldstone and brick in monk bond, and materials from the demolished †chancel can be found in the west gable (fig. 82). The tower interior has ledges for vaults, which were never built (fig. 23). Access to the upper floor of the tower has changed over time, and a lift hatch on the north side may be the original (†)lintel for a †free-standing staircase. Later, access from the loft of the porch was by way of a stairway in the battlement of the nave (fig. 22) and a door in the east wall of the tower (fig. 21). The eastern pediment of the tower has tiered recesses with twin arches (fig. 18); the western one has been rebuilt several times (cf. below).

Beneath the chancel there is a difficult-to-access, vaulted masonry (†)crypt (fig. 75). It may have been established as early as the second half of the 1500s (cf. p. 3669) and in the 1700s it is referred to as the Ahlefeldt Tomb.

At the eastern corners of the nave stand two large support pillars, both diagonally placed and originally with flying buttresses which are however only preserved on the northern pillar (fig. 14).

In the 1600s the church underwent several repairs, among other times in 1667, when both the timbering of the towers and the church roofing were repaired. In 1764 the upper part of the tower was rebuilt. In the first part of the 1800s the access conditions to the church were changed, as the porch was converted into a chapel, and a western entrance was established in the tower. Most recently the church was thoroughly refurbished in 1957-58, when among other things access to the church was again moved to the porch, and the west side of the tower was rebuilt (fig. 25).

Furnishings. Oldest among the furnishings is the Romanesque font (fig. 54), while the masonry Communion table (figs. 36 and 89) must have been built in the Late Middle Ages. A fragment of a ⋆Christ figure from a (†)chancel arch crucifix of c. 1500 (fig. 57) was handed over in the 1920s to Ringe Museum. The church's Late Medieval, three-winged ⋆altarpiece from c. 1515-20 with a relief of the Holy Family in the centre panel and eight saints in the wings (figs. 42-47) was acquired in 1898 for Odense Bys Museer. Among these figures of saints there are several that are rare in the Danish context, i.e. the Swedish St. Erik (fig. 43), the Irish-Norwegian St. Sunniva and St. Siliacus (fig. 46), who suffered death with her. From the Late Middle Ages too is probably the door wing between the porch and the church (fig. 15-16). This was originally the outer door

of the porch and is furnished with a lock from 1757 (fig. 62).

The baptismal dish (fig. 55) is one of the frequently occurring Nuremberg works from the 1500s. A small figure of a seated lion (fig. 52) which is now in the National Museum, probably comes from an ⋆(†)altar candlestick of c. 1550. The Communion table panel (fig. 37) is from c. 1575-1600.

The pulpit, from 1581 (fig. 58), which by all indications was donated by Nordskov's owner Gabriel Knudsen Akeleye and his wife Helvad Sparre, was originally set up as a lectorium pulpit on a gallery in front of the chancel arch, but since 1850 has been placed as an ordinary pulpit in the south east corner of the nave. The work presumably also included a †chancel rail. A bay of the gallery parapet has been re-used as a front panel in the parish clerk's chair (fig. 59), which is placed at the front of the southern row of pews. The gable and door of the parish clerk's chair (fig. 60) are the last remnants of the church's †pews, which were set up in the period 1590-96. The altar candlesticks (fig. 51) were procured in the same period.

The kneeler (fig. 41) is from 1641 and probably belonged to Claus Brockenhuus of Nordskov. The altar chalice (cf. fig. 48) was donated in 1671 by Peder Brockenhuus and Jytte Gyldenstierne. From the 1700s come the altar rail (cf. fig. 38) and the money box (fig. 61) as well as the bell (fig. 69), which was cast in 1786 by D. G. Herbst, Copenhagen, and paid for by Christiane Margrethe Wolffrath.

Three hymn boards from c. 1800 (fig. 65) are stored in the loft, while a small parish meeting board from the 1800s (fig. 67) hangs in the porch. The altarpiece (fig. 39) is from 1853; the (†)altar painting from the same period with the motif of the Agony in the Garden (fig. 40) now hangs in the mortuary chapel. It is by Christian Antoni Zehngraf, Svendborg, with strong inspiration from C. W. Eckersberg's altar painting in Vester Skerninge Church from 1817 (p. 3173).

The wine skimmer (fig. 50) is from 1857 and the wafer box (fig. 49) is probably from c. 1862. The Communion set for the sick from 1863 is shared with Herringe Church (p. 3575). The church ship "Nordskov" (fig. 68) was hung up c. 1870. The altar paten (cf. fig. 48) was made in 1880 by Rasmus Albert Christopher Christophersen in Odense with a repetition of an original inscription from 1705; it was donated by Johan Kruuse.

Two chandeliers were donated in 1914 by Frederik and Anna Sophie Sporon-Fiedler. In 1941 the latter paid for the present altar painting of Doubting Thomas (cf. fig. 39) painted by Hans Rasmussen, Faaborg, after Carl Bloch's altar painting in Ugerløse Church from 1881.
From the first half of the 1900s too come the hymn boards (fig. 66), while the baptismal jug (fig. 56) is from c. 1952 and the pews (cf. fig. 64) are from 1958. The organ was built in 1998 by Knud Jønsson, A.E. Lang's eftf. Orgelbyggeri, Greve.

Colour scheme. The colours of the furnishings were established in 1958 by the conservator Mogens Larsen. The Communion table panel and the pews are in natural wood colour which on the latter are supplemented with black glazed fillings, while the altarpiece and pulpit are painted grey with details in bluish-green, black and gilding. At the end of the 1800s the furnishings stood painted white with blue, black and gilt details (cf. fig. 34), and at the beginning of the 1900s they were painted in imitation oak (cf. fig. 53).

Sepulchral monuments. In the church there are three sepulchral tablets from 1721 (figs. 70-71), 1849 (fig. 72) and c. 1945.